

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**JUSTINIANUS POLİTİKASI İŞİĞİNDA ANICIA JULIANA VE POLYEUKTOS
KİLİSESİ**

Yüksek Lisans Tezi

ZEKİYE ELENİ TURAL

İSTANBUL, 2024

**Sosyal Bilimler
Enstitüsü**

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**JUSTINIANUS POLİTİKASI İŞİĞİNDA ANICIA JULIANA VE POLYEUKTOS
KİLİSESİ**

Yüksek Lisans Tezi

ZEKİYE ELENİ TUTAL

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Siren Çelik
2. Üye :	Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu
3. Üye :	Doç. Dr. Koray Dura

İSTANBUL, 2024

ÖZET

JUSTINIANUS POLİTİKASI İŞİĞİNDA ANICIA JULIANA VE POLYEUKTOS KİLİSESİ

Yaklaşık 461 yılında Konstantinopolis'te doğan Anicia Juliana, bir imparatorluk prensesi idi ve oldukça seçkin bir aileden geliyordu. Theodosius soyundan gelen kadın banilerden sonuncusu olan Anicia, imparatorlar Zeno, Anastasius ve Justinus'un çağdaşı idi. Dönemin gerek sosyal yapısı gerekse dini yapısı, baniliğin ön plana çıkmasını sağlarken, Konstantinopolis'in de çehresini değiştirmiştir. 527'de Justinianus, tek imparator olarak başa geçmesiyle imar faaliyetlerine hız vererek Konstantinopolis'in yepyeni bir görüntüye bürünmesini sağlayacaktır. Ancak bunun yanında Theodosius Hanedanı'na mensup diğer kadın baniler ve hamiler gibi Anicia Juliana da kendisine kalmış olan hatırı sayılır mirası kiliseler inşa ederek hem topluma sağlayıp hem de kendi ve ailesinin isimlerini ölümsüz kılmıştır. Bu kiliseler arasında Polyektos Kilisesi en kapsamlı projesidir.

Bu çalışma kapsamında Justinianus ve Anicia Juliana'nın banilik faaliyetleri, kesişimleri noktalarda birbirleriyle kıyaslanarak incelenecektir. İmparator Justinianus'un politikası ve propaganda araçları incelenirken, Dönemin önemli hamilerinden olan Anicia Juliana'nın hayatı ve mimari eserleri göz önünde bulundurulacaktır. İmparator Justinianus ve Anicia Juliana özelinde karşılaştırma sunan başka bir tez çalışması olmaması, özellikle bu konu hakkında teşvik edici olmuştur. Ana hat kapsamında ilk olarak Justinianus ve ideolojisi, özellikle baniliği çerçevesinde incelenecektir. Ayasofya ve Sergios ve Bacchus Kilisesi'ne değinilecek, bu yapıların Anicia Juliana olan ilişkisi sorgulanacaktır. Diğer iki bölümde, Anicia Juliana'nın hayatı, baniliği ve eski hanedanı yüceltme çabaları ele alınacak, bu bağlamda Anicia Juliana'nın Polyektos Kilisesi ve içindeki epigram detaylıca incelenecek, epigram yer yer Pavlus Silentiarius'un *Ayasofya Betimi* ile karşılaştırılacaktır.

ANAHTAR KELİMELEER: Anicia Juliana, Kadın Baniler, Theodosius Hanedanı, Justinianus, Geç Roma.

ABSTRACT

JUSTINIANUS POLICY: ANICIA JULIANA AND HER PATRONAGE OF THE POLYEUKTOS CHURCH

Born in Constantinople around 461, Anicia Juliana was an imperial princess and came from a very distinguished family. She was the last of the female banes in the lineage of Theodosius and a contemporary of the emperors Zeno, Anastasius and Justinus. Both the social and religious structure of the period brought banqueting to the forefront and changed the face of Constantinople. In 527, Justinian, as the sole emperor, will accelerate the construction activities and ensure that Constantinople will take on a brand new appearance. However, like other female patriarchs and patrons of the Theodosian Dynasty, Anicia Juliana also provided her considerable inheritance to the community by building churches and immortalizing her and her family's names. Among these churches, the Church of Polyeuktos is her most extensive project.

Within the scope of this study, Justinian's and Anicia Juliana's patronage activities will be analyzed by comparing them with each other at the points of intersection. While the policy and propaganda tools of Emperor Justinian will be analyzed, the life and architectural works of Anicia Juliana, one of the important patrons of the period, will be taken into consideration. The fact that there is no other thesis that offers a comparison between Emperor Justinian and Anicia Juliana has been particularly encouraging. Within the framework of the outline, Justinian and his ideology will first be analyzed, especially in the context of his banner. Hagia Sophia and the Church of Sergios and Bacchus will be mentioned, and the relationship between these buildings and Anicia Juliana will be questioned. In the other two sections, Anicia Juliana's life, her banner and her efforts to glorify the old dynasty will be discussed. In this context, Anicia Juliana's Polyeuktos Church and the epigram inside it will be examined in detail, and the epigram will be compared with Paul Silentiarius' Hagia Sophia Betting.

Keywords: Anicia Juliana, Female Patrons, Theodosius Lineage, Justinianus, Late Roman Politics.

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinde, Justinianus gibi bir imparatorun, dönemin politikasını oluştururken izlediği yol dikkatimi çekmişti. Dönemin diğer güçlü karakteri Anicia Juliana'yı ise yönetimde yer almaması ile Theodosius soyunu banilik çalışmaları ile yüceltmeye çalışması yönüyle araştırmaya değer buldum. İki güçlü karakter arasındaki iletişim ve bağı, bu konu hakkında pek çok rivayetin bulunması nedeniyle, dönemin arka planını öğrenmek ve araştırmak üzere incelemeye ve değerlendirmeye değer buldum.

Tüm bu süreç boyunca, yaptığım araştırmalar ve incelediğim eserler, tezimin ana akışının çokça değişmesine neden olarak, bana ayrı bakış açıları sunmuştur. Konu kapsamı ve içerik bölümlerinde çokça değişiklik ve geliştirmeye açık noktalar tarafımdan belirlenerek danışmanım Doç. Dr. Siren Çelik eşliğinde son halini bulmuştur.

Öncelikle, hem iş hayatım, hem yüksek lisans sürecim hem de özel hayatımdaki gelişmeler neticesinde benden umudunu kaybetmeyen ve son ana kadar destek olan, kaynaklarını benden esirgemeyen danışmanım Siren Çelik'e teşekkür ederim. Eğitimimin ilk anından itibaren yanımda olan ve desteğini esirgemeyen, tüm zorluklara ve aşılması gereken güç engellere rağmen yanımda olan annem Aysun Gül'e, eşim Mertcan Kavak'a ve sevgili oğlumuz Theo'ya verdikleri destek ve gösterdikleri anlayış neticesinde teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tez çalışması, Koç Üniversitesi Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından Yüksek Lisans Projesi kapsamında desteklenmiştir.

Zekiye Eleni Tural

2024

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. Tezin Konusu ve Amacı.....	1
2. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2
3. Tezde Kullanılan Yöntem.....	5
1. 6. YÜZYIL JUSTINIANUS İDEOLOJİSİ VE POLİTİKASI.....	6
1.1. Dönemin İdari Yapısı ve Justinianus İdeolojisi.....	8
1.1.1. Justinianus'un Dini İdeolojisi.....	11
1.2. Justinianus ve Banilik Politikası.....	11
1.2.1. Banilik Nedir? Özellikleri ve Tarihi Altyapısı.....	11
1.2.2. Justinianus'un Baniliği ve İmparatorluk Politikası.....	13
2. KADIN BANİLER VE ANICIA JULIANA.....	19
2.1. Anicia Juliana'nın Theodosius Hanedanı'ndaki Yeri ve Önemi.....	20
2.2. Anicia Juliana Özelinde Yapılan İnşa Faaliyetleri ve Diğer Banilik Çalışmaları.....	22
3. POLYEUKTOS KİLİSESİ.....	25
3.1. Kilise Mimari Tarihi ve Polyeuktos Kilisesi'nin Önemi.....	26
3.2. Kilise Mimarisinde Uygulanan Propaganda.....	28
3.2.1. Kilise Süslemeleri.....	28
3.2.2. İç Alınlıkta Bulunan Epigram.....	29
SONUÇ.....	34
KAYNAKLAR.....	35
HARİTALAR.....	43
RESİMLER.....	44

KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

C.: Circa

Çev.: Çevirmen

Dü.: Düzenleyen

Ed.: Editör

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

Res.: Resim.

S.: Sayfa

Y.y: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Amacı

Büyük inşa faaliyetlerinin çok büyük maddi desteğe ihtiyaç duyması ile genellikle bu faaliyetlerin banileri imparator ve imparatorluk ailesi olmuştur. Banilik faaliyetlerinin imparatorluğun içinde yer alması, imparatorluğun kendi gücünü yansıtan birer propaganda amacı taşıırken, Justinianus döneminde yaşanan Nika İsyanı da imparatorluk için önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde Justinianus tarafından gerçekleştirilen imar faaliyetleri, birer güç gösterisi ve imparator propagandası için bir araç olmuştur. Kendisi de önemli bir bani olan Justinianus'un ile aynı dönemde yaşamış Anicia Juliana'nın banlığı 6. yüzyıl dini ve toplumsal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Anicia Juliana, Theodosius ve Valentinianus hanedanlarından gelen, soylu bir Bizans prensesidir. Yaptırması olduğu kiliseler ve diğer banilik faaliyetleri ile ön planda kalarak, kendi soyu Theodosius soyundan gelen diğer kadın banilerin izinden giderek adını ölümsüz kılmayı başarmıştır.

6. yüzyıla damga vuran Aziz Polyuktos Kilisesi, Anicia Juliana'nın baniliğini yapmış olduğu bir yapıdır ve dönemin en görkemli kilisesi olarak Konstantinopolis'te yerini almıştır. Günümüz Saraçhanesi'de yer alan kilisenin günümüze yalnızca kalıntıları ulaşmıştır. 1960'lı yıllarda Ihor Sevcenko ve Cyril Mango eşliğinde yapılan kazılarda, Anicia Juliana'nın kendisini ve soyunu öven bir epigramının parçalarına mermer bloklar üzerinde rastlanmış ve yapının Polyuktos Kilisesi olduğu kesinleşmiştir. Polyuktos Kilisesi için yazıldığı bilinen bu epigram, kazıya kadar sadece *Yunan Antolojisi*'nde yer alan bir metindi, betimlediği kilisenin nerede olduğu bilinmiyordu. Kilise ayrıca son derece zengin ve ideolojik olarak anlamlı bir şekilde süslenmiştir: tavus kuşları ve asma yaprakları ile bezenen kilise, bir sanat harikası olarak karşımıza çıkar. Ametist kakma taşlar, çeşitli cam buluntular ve mermer oyma öğeler de Polyuktos Kilisesi'nin görkemini vurgular.

Bu tez çalışması kapsamında, dönemin kadın banilerinden olan Anicia Juliana ile İmparator Justinianus arasındaki ilişki incelenerek, dönemin banilik pratikleri ve bunların ardındaki propaganda amaçları göz önünde bulundurulacaktır. Çalışma boyunca, Justinianus ile Anicia Juliana aynı dönemde yaşamış ve altıncı yüzyıla etki etmiş birer bani figürü olarak kıyaslanacaktır. Zeno, Anastasius, Justinus ve Justinianus'un hükümdarlıklarına tanıklık eden, ancak soyuna rağmen imparatoriçe olamayan Anicia Juliana'nın, kendisi bir bani olarak nasıl topluma yansıttığını, mimari projeleriyle kendisini ve soyunu nasıl öne çıkardığı, yeni hanedana nasıl rakip olarak tasvir edildiğini ele alınacaktır. Anicia'nın banılığı ve özellikle Polyuktos Kilisesi'nin, Justinianus'un Sergius ve Bacchus Kilisesi ile Ayasofya banlığı arasında bir bağlantı olup olmadığına dair görüşler incelenecek, bu iki figürün kendilerini banilikleri aracılığıyla farklı şekillerde nasıl yüceltmeye çalıştıkları irdelenecektir. Zenginliğini ve soyluluğunu öne

çıkarmak isteyen Anicia'nın bunu mimari ve edebi eserlerle nasıl başardığını, asil bir soydan gelmeyen Justinianus'un ise kendisini aynı araçlarla nasıl Roma'nın yeniden kurucusu ve Tanrı'nın seçilmiş imparatoru olarak yücelttiğini ele alacaktır.

2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu tez çalışmasında Justinianus dönemi inceleneceğinden, Procopius'un eserleri yoğun bir şekilde kullanılacaktır. Justinianus'un çağdaşı olan ve Justinianus'un komutanı Belisarius ile yıllar boyunca çalışan Procopius'un bu çalışma için yeri ve önemi büyüktür. Justinianus'un imar faaliyetleri övgü dolu bir şekilde ele alan *Yapılar* adlı eserinin birinci kitabında Konstantinopolis ve Ayasofya Kilisesi'ne yer verilmiştir. Eser ayrıca Justinianus'un emriyle yapılan kilise, köprü ve diğer yapıları anlatır. Diğer bölümlerinde Asya, Ermenistan, Balkan yarımadası, Asya'nın diğer bölgelerindeki yapılar ve Afrika'daki imar işleri ele alınır. Eser 545 yılında planlanmıştır ve Justinianus'un siparişi üzerine yazılmıştır, dolayısıyla methiye tarzında yazılmıştır ve abartılı ifadelere yere verir. Anicia Juliana'nın yaptırdığı hiçbir yapının bu çalışmada yer almaması dolayısıyla eserin birinci kitabı, çalışmamızın sadece Justinianus ile ilgili bölümlerinde kullanılacaktır.

Procopius'un *Gizli Tarih* adlı eseri de kaynak olarak kullanılmıştır. Bu eser dönemin politikasını, İmparator Justinianus'u, İmparatoriçe Theodora'yı, yönetimde yer alan diğer önemli figür Belisarius'u ve eşi Antonina'yı derinden eleştirir. Yapılar eserinin aksine, imparatorluk çiftini çok olumsuz bir şekilde ele alır. Theodora ile Justinianus'un ilişkiden, komutan Belisarius ve karısı Antonina'nın entrikalarına kadar oldukça geniş ve ulaşılması güç bilgileri bizlerle buluşturmuştur. İmparator ve imparatoriçeye bu kadar yakın olan bir kaynak tarafından yazılan bu eser, dönemi ayrıntılı anlatarak bir şekilde gerek suikastlara gerekse yönetimdeki figürlerin özel hayatlarında takındıkları tutumlarına kadar acımasız bir eleştiri ile yaklaşır. Bu nedenle bu kaynağımız, dönemin politikasının arka planını ve imparator hakkındaki olumsuz görüşleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Daha az değinilecek olmakla beraber, yazarın *Savaşlar* eserine de başvurulmuştur; eser Justinianus ve Belisarius'un seferlerini konu edinir. Son olarak, Agathias, Malalas ve Marcellinus Comes'in kronikleri, bu tez için kısıtlı veri sunsalar da, Justinianus dönemi için önemli kaynaklardır.

Mabeyinci Pavlos'un *Ayasofya Betimi*, Justinianus'un yaptırmış olduğu Ayasofya Kilisesi'ni detaylıca tasvir eden, yapıyı ve imparatoru övgülere boğan, önemli bir eserdir. Ayasofya'nın görkemi ve güzelliğine düzülen methiyeler, Justinianus'un imparatorluğunu yüceltirken, bir imparatorluk propagandası olarak saray siparişi olma ihtimalini düşündürür. Bu betimde yer alan belli başlı cümle kalıpları, Justinianus'u övmek ve kutsallaştırmak üzere kurulmuş olup, imparatorluğu daha da yücelttiği anlaşılmaktadır. Justinianus'un kendini bir kilise banisi ve hükümdar olarak nasıl yansıtmak istediğini, kendi propagandasını nasıl yaptığını anlamak için bu tezde kullanılmıştır. Justinianus'un Sergius ve

Bacchus Kilisesi epigramı ile Anicia Juliana'nun Viyana Dioskorides elyazmasındaki epigramı da aynı amaçla incelenmiştir. Polyeuktos Kilisesi içindeki yapı unsurlara kazınan, Anicia Juliana'nın sipariş ettiği 76 dizelik epigram, 10. Yüzyılda *Yunan Antolojisi*'ne girerek de günümüze ulaşmıştır ve bu tezin eb başat kaynaklarından birisidir. Martin Harrison'ın *Excavations at Saraçhane* adlı çalışmasında Yunanca'dan İngilizce'ye yapmış olduğu çeviri incelenmiş ve Türkçe'ye çevrilerek tümüyle değerlendirilmiştir. Siren Çelik'in 2022 yılında yayınladığı *Bizans Şiir Antolojisi* Polyeuktos Kilisesi'nin epigramını bir kısmının Türkçe çevirisini de sunmaktadır, bu yayına da başvurulmuştur. Üçüncü bölümde, Anicia Juliana'nı kendisini soylu bir kadın ve bir bani olarak nasıl ön plana çıkardığı irdelenirken, bu epigram etraflıca ele alınacaktır ve Silentarius ile karşılaştırılacaktır.

Justinianus dönemi ve Anicia Juliana üzerine geniş bir literatür vardır, bu tez için özellikle İngilizce ve Türkçe literatür taranmıştır. İkincil kaynak olarak Peter Sarris'in 2006 yılında yayınladığı *Economy and Society in the Age of Justinian* adlı çalışması Justinianus dönemini anlamamıza ışık tutarken, yine Sarris'in 2023 yılında yayınladığı *Justinian Emperor, Soldier, Saint* adlı çalışması Justinianus'un en güncel biyografik çalışmasıdır. Michael Maas'ın 2005 yılında editörlüğünü yaptığı *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* adlı çalışmada Justinianus'un dönemi ve uyguladığı politikalar çeşitli başlıklar altında incelenir, bölümlerden mimari, sanat ve ideoloji üzerine olanlar bu tez için oldukça faydalı olmuştur. David Parnell'in 2017 yılında yayınladığı *Justinian's Men, Careers and Relationship of Byzantine Army Officers* adlı kitabı ise Justinianus'un döneminde yapılan savaşlar ve askeri fetihler konularında çalışmamız için açıklayıcı olmuştur. J. A. Evans'ın *The Age of Justinian* (2000) çalışması ve *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire* (2005) adlı kitaplarına da başvurulmuştur. Turhan Kaçar'ın 2009 yılında yayınladığı *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık* ve 2010 yılında yayınladığı *Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Justinianus* adlı çalışmaları Justinianus döneminde, Monofizitlik tartışmaları için kaynak olarak kullanılmıştır.

Justinianus'un diğer banilikleri arasında yer alan Aziz Sergius ve Bacchus Kilisesi için Esra Güzel Erdoğan'ın *Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bahkos Kilisesi) Cankurtaran'da Tarihin Simgesi* makalesi kaynak olarak çalışmamızda yerini almıştır. Cyril Mango'nun *The Church of Saint Sergius and Bacchus at Constantinople and the Alleged Tradition of Octagonal Palatine Churches* adlı makalesi de bu kilise hakkında çok önemli değerlendirmeler içerir. Brian Croke'un 2021 yılında yayınladığı *Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus* çalışması, Sergius ve Bacchus Kilisesi üzerine detaylı bir çalışmadır; bu kilise ve Polyeuktos Kilisesi kıyasında kilise içi süslemeler ve kilisede bulunan epigramlar üzerinden bize karşılaştırma imkanı vermiştir.

Bizans dünyasında kadını anlamak üzere Judith Herrin'in 2004 yılında yayınladığı *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium* adlı çalışması değerlendirilmiş ve 2013 yılında yayınladığı *Unrivalled*

Influence çalışması incelenmiştir. Carolyn Connor'ın 2004 yılında yayınladığı *Bizans'ın Kadınları* adlı çalışması, Theodora ve Anicia Juliana için kaynaklarımız arasında yer almakla beraber, Connor'ın diğer eserleri de geç antikçağ dünyasındaki kadın çalışmaları nedeni ile bize Anicia Juliana özelinde yol gösterici olmuştur. Dilek Maktal Canko'nun 2019 yılında yayınlamış olduğu *Bizans Sanatında Kadın* adlı çalışması, kadın karakterlerin Bizans dünyasında yerini anlamamıza yardımcı olan ana başvuru kaynaklarımız arasındadır. Canko, Anicia Juliana özelinde de banilik konusunu 2017 yılında *Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyuktos Kilisesi* adlı makalesinde işleyerek Anicia Juliana'nın hayatı ve baniliği üzerine yol gösterici olmuştur. Şeyda Hilal Erbilgin'in 2010 yılında *Theodosius Hanedanı'nda Kadın Banilerin Etkinlikleri* başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Theodosius hanedanı ve Anicia Juliana'nın soyunu anlamaya yönelik açıklayıcı bir diğer çalışma olarak kaynaklar arasında yerini almıştır. Ayşe Fındık'ın 2023 yılı *Bizans Uygarlığında Kadın Baniler* adlı Yüksek Lisans Tez çalışması ise kadın baniler konusunda incelenerek Anicia Juliana konusunda referans olmuştur. Zeynep Çakmakçı'nın 2017 yılında yayınladığı *Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri* adlı makalesi, sosyal yaşamda kadın banilerin yerini anlamamıza yardımcı olurken, yol gösterici bir kaynak olarak yerini almıştır.

Polyuktos Kilisesi'nin 1960'lı yıllarda kazısını yapan Martin Harrison tarafından kaleme alınmış olan *Excavations at Saraçhane in İstanbul* ile *A Temple For Byzantium The Discovery and Excavation of Anicia Juliana's Palace-Church in Istanbul* adlı çalışmaları Polyuktos Kilisesi için en önemli çalışmalar arasındadır. Harrison, Polyuktos Kilisesi'nin bulunışundan itibaren yapılan çalışmaları ve ele geçen buluntuları değerlendirmiş olmakla beraber, bize kaynak olarak çalışmalarının fotoğraflarını, alanın haritalarını ve kilisenin mimari planını da iletir. Bu noktada ikincil kaynaklar arasında en öne çıkan çeserler Martin Harrison'ın çalışmaları olacaktır. Cyril Mango ve Ihor Sevcenko'nun 1961 yılında, yayınladığı *Remains of the Church of St. Polyuktos in Constantinople* çalışmaları da dönemin kazı çalışmaları sırasında bulunan buluntular ve kilisenin mimarisi konusunda detaylı bilgiler aktarmaktadır. Son olarak, Fabian Stroth'un 2024 yılında yayınladığı *The Church of St. Polyuktos at Constantinople* adlı çalışması, detaylıca ele alınarak, tartışmaya açık olan konular özelinde detaylı işlenecektir. Stroth, Justinianus ve Anicia Juliana arasındaki bir iletişimin ve çatışmanın olup olmadığı, ikisi arasındaki ilişki ve Polyuktos Kilisesi'nin konumu konusunda sorularımızı cevaplar niteliktedir. Stroth'un bu çalışması Polyuktos Kilisesi üzerine en güncel ve kapsamlı kaynağımız olarak tez çalışmamızda yerini almıştır.

3. Tezde Kullanılan Yöntem

Tez çalışmasının başlangıç aşamasında kütüphane araştırması yapılarak, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi aktif olarak kullanılmıştır.

Türkiye’de ulaşım güçlüğü çektiğim, Brill yayınları, Oxford Yayınları, Loeb Serisi, hem danışmanımın desteği sayesinde elektronik versiyonları kullanılarak, hem de kendi literatür araştırmalarım sonucunda elde ettiğim nüshalar neticesinde kullanılmış ve kaynaklar arasında yerini almıştır.

Geniş bir literatür taraması neticesinde Justinianus dönemi kaynakları, Anicia Juliana ve Kadın Baniler kaynakları ve Polyeuktos Kilisesi kaynakları kendi aralarında gruplanarak incelenmiş ve kullanılmıştır. Çok sayıda çalışma İngilizce’den Türkçe’ye çevrilerek kullanılmıştır.

Tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır.

İlk olarak Giriş bölümünde, tezin konusu ve amaçları, kaynakların nasıl değerlendirildiği ve tez yazılırken kullanılan yöntem ele alınmaktadır.

Birinci bölümde, Justinianus dönemi politikası, imar faaliyetleri, Aziz Sergius ve Bacchus Kilisesi ile Ayasofya Kilisesi işlenmiştir. Bu ana bölümde, gerek belli kaynakların elektronik ortamdaki kopyaları gerekse de kütüphanede yer alan basılı kaynaklar kullanılarak, aralıklarla süreli yayınlara yer verilmiştir. Birincil kaynak olarak kullanılan Procopius, LOEB serisinden elde edilmekle beraber, güncel çeviri olan eserler ile de kaynaklarımız arasında yerini almıştır.

İkinci bölümde, Anicia Juliana ve Kadın Baniliği işlenerek, edinilen basılı kaynaklar incelenmiştir. Kullanılan basılı kaynaklar Türkiye İş Bankası yayınları, Yapı Kredi Yayınları, Kırmızı Kedi Yayınevi olduğundan ulaşımında sorun yaşanmamıştır. Ancak yabancı basım kaynaklar bilişim teknolojileri kullanılarak elde edilmiştir ve çoğunlukla orijinal dilinden çevrilerek kullanılmıştır. Bizans dönemi kadın banileri konularında danışmanım Siren Çelik tarafından destek alınarak ilerleme kaydedilmiştir. YÖKSİS üzerinden bilişim teknolojileri kullanılarak, daha önce yayınlanmış olan Yüksek Lisans ve Doktora tezlerine ulaşılmış ve kaynak olarak kullanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Polyeuktos Kilisesi işlenerek kilisede yer alan süslemelere yer verilmiş ve kilisedeki epigram detaylıca ele alınmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi’nden ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi’nden elde edilen Martin Harrison, Cyril Mango ve Ihor Sevcenko gibi kaynaklar incelenerek detaylı literatür taramaları yapılmış ve kaynaklar arasında yerini almıştır.

1. 6. YÜZYIL JUSTINIANUS İDEOLOJİSİ VE POLİTİKASI

İmparator Anastasius, 491 yılında imparator olarak başa geçerek 518 yılındaki ölümüne kadar tahtta kalmıştır. Anastasius'un ani ölümü karşısında aniden başa geçirilen ve soylu olmayan Justinus, Konstantinopolis doğumlu değildir ve onu başkente getiren şey, komutanlık görevinde yükselmesi olmuştur. Anastasius'un Justinus'a saray muhafızlığını vermesiyle beraber, Justinus oldukça büyük bir güç kazanmıştır. Eğitilmiş olmayan, okur yazarlığı neredeyse hiç olmayan bu komutan, kendinden sonra yeğenini Justinianus'un tahta çıkmasını da sağlayarak yönetimi ele geçirmiştir. Yeğeni Petrus Sabbatius adı ile dünyaya gelmiş, daha sonra Justinus'un kendisini evlatlık alması ile Justinianus ismini almıştır (Maas, 2005: 5). Justinus'un Justinianus'u evlat edinmesi 520 yılı dolaylarında, henüz Justinus tahta geçmeden gerçekleşmiş olmalıdır (Evans, 2000: 96). Mali durumu gittikçe iyiye giderken, yeğeni Justinianus'un da iyi bir eğitim almasını sağlayarak onu yönetime hazırlamıştır. Böylece iyi bir eğitim alana Justinianus teolojiye özel bir eğilim göstermiş, ancak Yunanca ve Latince klasik eserlere karşı güçlü bir ilgi göstermemiştir. Daha sonra, imparator olduğunda teolojiye yoğun ilgi göstermeye devam edecek, siyasi ideolojisini güçlü Hristiyan temeller üzerine kuracaktır. Justinianus, Konstantinopolis'e getirildikten sonra saray muhafızları arasına yerleştirilmiştir. 521 yılında konsüllük almıştır ve amcası Justinus'un ölümünden sonra 527 yılında, tek varis olarak tahta geçmiştir.¹

Justinianus'un yaşamına dair en detaylı bilgiler Caesaralı Procopius'un en erken eserlerinden gelmektedir.² 6. yüzyıl yazarlarından olan Procopius, imparatorun en güvenilir askeri danışmanlarından biridir (Sarris, 2023: 27). Procopius, Justinianus'un generali Belisarius'un özel sekreteri ve danışmanı olarak Doğu'da, Afrika'da ve İtalya'da generale eşlik etmiştir (Parnell, 2017: 6). Eserlerini ise Belisarius'un hizmetinden ayrıldıktan sonra kaleme almıştır. Procopius, *Savaşlar* adlı eserinde Justinianus dönemi boyunca doğuda, Afrika'da ve İtalya'da yapılan savaşları anlatmaktadır. (Parnell, 2017:20-22). Daha sonra kaleme alındığı düşünülen, *Gizli Tarih* adlı eseri İmparator Justinianus ile dönemin generali Belisarius'u *Savaşlar*'ın aksine çok sert şekilde eleştiren, taşlama türünde bir eserdir. Kaleme aldığı bir diğer eser ise *Yapılar*'dır. Procopius, Justinianus'un imparatorluğun dört bir yanındaki inşaat ve

---

¹ Justinianus ve hükümdarlığı hakkındaki bazı diğer önemli eserler için bkz R. Browning, (1971), *Justinian and Theodora*, New York: Praeger Publishers ve P. Sarris, (2006), *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press.

² Procopius ve eserlerinin incelenmesi için bkz B. Croke, B. (2005), "Procopius' Secret History: Rethinking the Date". *Greek, Roman and Byzantine Studies* 45: 405-431; M. Meier, F. Montinaro F. (Ed.) (2021), *A Companion to Procopius of Caesarea*, Leiden: Brill .

restorasyon projelerini övgüyle anlatır. Procopius, imparatorun Konstantinopolis ve imparatorluğun diğer bölgelerindeki yapısal başarılarını detaylı bir şekilde sıralar. Ancak, bu eserdeki aşırı övgüler, Procopius'un imparatora olan sadakatini ve muhtemelen eserin propaganda amaçlı yazıldığını gösterir (Evans, 2000:210). İmparatorluğun her yerindeki yapı faaliyetlerini anlatan bu eser, ilk kitabında Konstantinopolis'ten etrafıca bahseder. Ancak, Procopius'un eserlerinin, döneme dair taraflı bir bakış açısı sunabileceği akılda tutulmalıdır; her eserinde Justinianus ve eşi Theodora'ya çok farklı yaklaşır. Örneğin, *Yapılar* adlı eserinin ilk bölümünde Justinianus'un Konstantinopolis'te ve dışında yaptığı yapılardan bahsederken, odak noktası olarak Ayasofya'yı seçmiştir. Ayasofya'nın ne kadar güzel ve kudretli olduğundan, Justinianus'un Tanrı'nın izni ile bu yapıyı yaptırdığından bahsederken, dönemin imparatorunu yücelttiği oldukça açıktır. Ancak, *Gizli Tarih*'te Procopius Justinianus'u ve yönetimini çok farklı bir perspektifle ele alır; imparatorun zulümleri, aşırılıkları ve yönetimindeki ahlaki çöküş detaylarıyla anlatılır. Özellikle, imparatorun halk üzerindeki baskıcı politikaları ve yönetiminin despotik yönleri vurgulanır. Bu eser, Procopius'un Justinianus'a dair içsel çelişkilerini ve eleştirilerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Duru, 2001: 27). Ancak, hem *Yapılar* hem de *Savaşlar* daha sonraki *Gizli Tarih* ile dil ve yaklaşım bakımından kıyaslandığında, bu eserlerin muhtemelen propaganda amaçlı, imparatoru hoşnut etmek üzere yazıldığını gösterir (Evans, 2000:210).

Procopius'un yanı sıra dönemin çağdaşlarından Myrinalı Agathias da Justinianos dönemini ele alır. Konstantinopolis'te avukat olarak çalışmıştır ve Procopius'un anlatılarını 558'e kadar devam ettirir (Parnell, 2017, 7). Konumu itibari ile devletin iç işlerinde görevi olmadığından bilgileri dolaylı yoldan ele alır, doğrudan bir kaynak değildir. *Marcellinus Kroniği* ise Justinianus'un imparatorluk döneminde Justinianus'u anlatmıştır. Bir başka kaynağımız Malalas, Antiocheia'da yerel bürokrat olarak görev yapmış olmakla beraber, aynı zamanda Konstantinopolis'te imparatorluk bürokrasisinde de görev almıştır.³ Ancak, Justinianus'un mimari projelerinden bahsetmedikleri için bu tezde daha çok Procopius'tan faydalanılacaktır. Mabeyinci Pavlus (Paulus Silentarius), sarayda huzuru sağlamakla görevli iken, aynı zamanda altıncı yüzyılın önemli şairlerindedir. Justinianus'un Ayasofya Kilisesi'ni tekrar yaptırması üzerine, Ayasofya'ya övgü dolu methiyeler dizmesi ile ünlüdür. Pavlus'un şiir formundaki uzun Aya Sofya betimi, Heidelberg Kütüphanesinde korunan el yazması sayesinde bize ulaşmıştır ve Justinianus'un iddialı mimari emellerini ve dini ideolojisini yansıtır. (Çelik, 2022: 86-88)⁴

---

³ E. Jeffreys, M., Jeffreys, R. Scott, R. (Ed.) (2021), *The Chronicle of John Malalas*, Leiden: Brill.

⁴ Mabeyinci Pavlus, *Ayasofya'nın Betimi*, (çev.Samih Rifat), Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, s. 25.

1.1. Dönemin İdari Yapısı ve Justinianus İdeolojisi

İdeoloji, toplumsal yapıyı, ekonomik ilişkileri ve politik düzenlemeleri şekillendiren bir düşünce sistemidir. Bu kavram, belirli bir dönemin siyasi ve sosyal yapısında önemli bir rol oynar, çünkü egemen sınıfın gücünü ve otoritesini meşrulaştırmak için kullanılır. İdeolojinin toplumsal düzen üzerindeki etkisi, iktidarın sürdürülmesi ve toplumun yönlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Goldberg, 1990: 1217). Bizans döneminde imparator, tek otorite olarak iktidardaki her konuya hakimdir. İktidar, devlet kurumları ve makamlar başta olmak üzere devletin siyasetini yürüten, iç ve dış siyasetinin belirleyicisi olarak ve uygulanmasını sağlayan tek figür olarak karşımıza çıkmaktadır. (Maas, 2005: 14). İmparatorluk ideolojisinde imparator, muzaffer bir komutan, adil bir yasayıcı ve Hristiyanlığın koruyucusu olmalıydı; Tanrı tarafından seçilmiş bir yönetici ve Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olarak tasavvur edilirdi.⁵ Justinianus'un ideolojik yaklaşımları, Roma İmparatorluğu'nun gücünü ve birliğini yeniden tesis etmeye yönelik politikalarıyla şekillenmiştir. İmparatorluğu tekrar eski gücüne ve geniş sınırlarına kavuşturmayı amaçlamış, kendini Roma'nın yeniden kurucusu olarak tasavvur etmiştir. *Renovatio Imperii*, imparatorluğun restorasyonu olarak Justinianus tarafından sunulan bir ideolojidir (Pazdernik, 2005: 193). Hristiyanlık da devlet ideolojisinin iyice merkezine yerleştirilmiş ve imparatorluğun meşruiyeti dini temellere dayandırılmıştır. Justinianus, dini ve seküler otoriteyi birleştirerek hem ruhani hem de dünyevi lider olarak konumunu güçlendirmiştir (Evans, 2000: 45; Maas, 2005: 3-27). Bu ideoloji hem hukuki düzenlemelerde hem dini rollerde hem de mimari projelerde kendini göstermiştir. (Harris, 2015: 65). Örneğin, Justinianus, Roma hukukunu yeniden düzenleyerek kendisinin Tanrı'ya karşı görevini yerine getirdiğini düşünürken, devletin işleyişinde de düzen sağlamayı amaçlamıştır. *Corpus Juris Civilis* olarak bilinen bu hukuk külliyyatı, Roma hukukunun yeniden düzenlenmiş ve Hristiyan doktrinlerinin işlenmiş halidir.⁶ (Maas, 2005; Humpress, 2005: 161-181)Uygulanan politika ise devletin ideolojik yapısını desteklemek ve halkın imparatora olan bağlılığını artırmak amacıyla kullanılmıştır. Bu ideolojik yapı, hukuki reformlar, mimari projeler ve merkezîyetçi politikalar aracılığıyla güçlendirilmiş ve imparatorluğun birliğini sağlama amacına hizmet etmiştir. (Maas, 1986: 17-31)

Justinianus'un ideolojisini yansıtan unsurlardan biri, sikkeleridir. Sikkelerinde de fetihlerini ve imparatorluğu yeniden ihya etmesini ön plana çıkarmıştır: (Res. 1).

Bir örnekte, Justinianus ön yüzde tasvir edilirken inci diademi ile betimlenmiştir. Portresinin etrafında ise Latin harfleri ile D N IVSTINI-ANVS P P AVG kısaltması yer alır.

“D(Dominus) N(Noster) IVSTINI-ANVS (Justinianus) P(Per) P(Petuu) AVG(Augustus)”

“Bizim Efendimiz Justinianus, daimi imparator(dur)” anlamını taşır.

⁵ Geç Roma ve Bizans imparator anlayışı için çok geniş bir literatür mevcuttur, ancak bazı örnekler için bkz D. Burgerdijk, A. Ross, (Ed.), (2018), *Imagining Emperors in the Later Roman Empire*, Leiden: Brill; B. Croke, (Ed.), (2021), *Roman Emperor in Context Theodosius to Justinian*, Londra: Routledge.

⁶ Corpus Juris Civilis isminin ilk defa Dionysius Godofredus tarafından 1583 yılında kullanıldığı düşünülür (Kunkel, 1966: 157).

Arka yüzde ise, Önden tasvir edilmiş kanatlı melek figürü sağ elinde haç tutarken, sol elinde üzerinde haç yer alan bir *globus* tutmaktadır. Sağ ve solunda “VICTORI-A AVGGG I” yer almaktadır.

“VICTORIA AUGUSTORUM” ibaresi ise “Augustusların Fatih” anlamını taşımaktadır.

Justinianus’un dış politika stratejilerinin en belirgin özelliklerinden biri, askeri fetihlere verdiği önemdir. İmparator, Batı Roma İmparatorluğu'nun topraklarını yeniden ele geçirmek amacıyla kapsamlı askeri seferler düzenlemiştir. Bu kapsamda, General Belisarius ve General Narses'in liderliğinde gerçekleştirilen seferler büyük önem taşır. Vandal Krallığı'na karşı yapılan sefer, 533-534 yıllarında Kuzey Afrika'nın yeniden Roma kontrolüne geçmesiyle sonuçlanmış ve Kartaca'nın fethi, imparatorluğun prestijini artırmıştır (Barker, 1966: 85). Belisarius’un Gotlara karşı İtalya’da yürüttüğü savaşlar, Roma’nın eski başkentinin yeniden kontrol altına alınmasını sağlamış ve İtalya'nın büyük bir kısmı Roma topraklarına katılmıştır (Evans, 2000: 52). İspanya’daki Vizigot Krallığına karşı yapılan seferler de başarılarının bir parçasıdır. (Browning, 1971: 123; Harris, 2015:98). 527 ile 538 arasına tarihlenen bu sikke, Justinianus’un yürüttüğü propagandaya bir örnek teşkil eder. Tüm imparatorluk emareleriyle gösterilen Justinianus elinde *globus* ve haç tutan bir melek figürü ile kendi başarısını taçlandırarak, tüm dünya egemen olduğu fikrini aşılır. Haç tutan melek hem Hristiyanlıkla hem de pagan Victoria (Zafer) kavramı ile ilişkilendirirken, *globus*, yani küre de dünya egemenliğini temsil eder.

Justinianus’un devlet yönetiminde en büyük partneri karısı Theodora’dır. Theodora, hayatına Konstantinopolis’te başlamış ve daha sonra şans yaver giderek imparatoriçe olmuş, güçlü bir kadın karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Anicia Juliana’nın mensubu olduğu Theodosios Hanedanı kadınlarının aksine alt sınıftan gelme bir kadındır, ancak dönemin en önde gelen kadın figürü olmayı başarmıştır. Babasının sirkte hayvanlarla çalıştığı düşünüldüğünde, Theodora’nın 495 yılı dolaylarında Konstantinopolis’te doğduğuna şüphe yoktur. (Potter 2015: 8) Geleneklere göre çocukların anne ve babalarının mesleklerini devam ettirmeleri gerekir, bu da gösterir ki, Theodora’nın annesi Theodora’nın gençliğindeki gibi bir tiyatro oyuncusu olmalıdır (Potter 2015:10). Theodora’nın yine aynı yoldan gittiği düşünüldüğünde, okur yazar olmasını da göz önünde bulundurursak annesinin de okur yazar olması olasıdır. Henüz genç bir kızken, sirk grupları Theodora’nın mesleki hayatına yön vermiş olmalıdır. Theodora, 548 tarihinde ölene kadar, dindarlığıyla da tanınarak Justinianus’un en büyük destekçisi olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu evlilik döneme oldukça tartışma yaratmış olsa da Justinianus Roma yasalarını kendisine çevirmeyi başarmıştır. Amcası Justinus ölmeden önce, 525 yılı dolaylarında, senatörlerin dansçı ve fahişelerle evliliğini yasaklayan kanunu kaldırır. Justinianus’un 527’de tahta çıktığı bilindiğinden, 527’den önce bir tarihte Theodora ile evlendiği düşünülür (Maas, 2005: 5). Connor’a göre, bu evlilik 523-524 yılları arasında olmuştur. Dönemin dini politikalarında da aktif rol oynayan Theodora’nın Khalkedon

karşıtı olduğu bilindir⁷. Monofizitliđi savunarak, Justinianus ile bir karşıtlık içindedir, ki bunun imparatorluk çiftinin iki görüşü de temsil etmek için bu şekilde davrandıkları da düşünülür.⁸ Theodora siyasette aktif rol oynamış ve özellikle kadın manastırlarına da destek vermiştir. Procopius, özellikle *Gizli Tarihi*'nde imparatoriçeye büyük yer verir: Justinianus ve Theodora'dan birer iblislermiş gibi bahsederken, Theodora'yı sürekli olarak insanlara kötülük etmek ile suçlar⁹. Diğer çağdaş tarihçi Malalas ise (490-570) fahişelik yapmaktan alıkoyduğu kadınlar nedeniyle Theodora'dan dindar bir kadın olarak bahseder. Antik tarihçilerin Theodora'ya yaklaşımları oldukça çelişkilidir, ancak hepsi Justinianus üzerindeki etkisi konusunda hemfikirdirler.

İmparatorluk çifti 532 yılında Nika Ayaklanması'nı başarıyla bastırarak güçlerini perçinlemişlerdir. Bu ayaklanma muhtemelen vergilerin artmasından dolayı oldukça bunalmış olan halkın bir başkaldırısıdır. Ayaklanma 13 Ocak 532'de Hipodromdaki gösteri ile başlamıştır. Sokakta olayların fazlaca artması ve halkın üst sınıfı sıkça tehdit etmesi nedeniyle, buna bir son verilmesi için dönemin valisi Eudaimon tutuklamalara başlamıştı. Biri Mavi diğeri Yeşil taraftarlardan olan iki kişi idamdan kaçarak bir kiliseye sığınmışlardı. Justinianus Hipodrom'da gösteri sırasında locasında otururken, Mavi ve Yeşil hayranları suçlulara merhamet göstermesi için ona yalvardılar. Justinianus cevap vermediğinden taraftarların çığlıkları daha fazla yükseldi. Yunanca'da 'Zafer' anlamına gelen 'Nika' nidalarının taraftarlar arasında haykırıldığını söylenmektedir. Sonunda, İki rakip grup Justinianus'a karşı birleşerek isyan başlatılmıştır (Maas, 2006: 7). Ayaklanma sırasında Justinianus neredeyse tahtını kaybetmek üzeredir ve Saray ve Hippodrom civarı ciddi derecede tahrip olmuştur (Maas, 2006: 7). Justinianus'a çevresi tarafından kaçması söylense de Theodora ona tam destek vermiştir. (Evans, 1984: 382-384) Sonunda, Belisarius, Mundus muhafızları ile birlikte Hipodroma gelerek ayaklanmaya devam eden insanları öldürmüşlerdir (Maas, 2006: 7). Procopius 30.000 kişinin öldürüldüğünü ifade eder. Justinianus ve Theodora, bu ayaklanmanın bastırılması sonucunda güçlerini iyice pekiştirir ve Tanrı tarafından desteklendiklerini fikrini, sipariş yazılı eserler ve mimari projelerle iyice yayarlar. İmparator için eser kaleme alan Mabeyinci Pavlus şu dizeleriyle Tanrı'nın bu ayaklanmada Justinianus'un yanında olduğunu iletir:

---

⁷ Khalkedon Konsili'nde İsa'nın çifte tabiatını vurgulayarak, kusursuz insan-kusursuz Tanrı olduğu ilan edildi. Eski peygamberlerin kendisinin geleceğini müjdelediği, ikiye parçalanmadığı ve bölünmediği, İsa'nın bir şahıs ve *hypostasis* olduğu, Tanrı İsa Mesih olarak açıklandı. Bkz. Kaçar T. (2015), *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları: 149.

⁸ Monofizitlik, tek tabiatçılık olarak bilinen bir görüştür. İsa'nın beşer ve Tanrı olarak var olduğu ancak, beşeri olma durumunun Tanrısallık içinde eridiği görüşüdür. Esas olan Tanrısallığıdır ve bu görüşün birden fazla yorumu vardır. Bkz. Bkz. Kaçar T. (2015), *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları: 149-150.

⁹ Procopius, *Gizli Tarih* (Çev. Orhan Duru), İstanbul: Dorlion Yayınevi: 99.

“Hayranım ey kudretliler kudretlisi, ruhunun gücüne, hayranım aklına ve inancına. Kurulmuştu kumpas, hazırdı kılıç, gelmişti gün, fesatçılar saraydaydı, hemen iç kapıda, ardında tahtına saldıracaklardı az kalmıştı. Ama biliyordun bunu, çoktan öğrenmiştin; bekledin ve seni koruyana güvendin.”¹⁰

1.1.1. Justinianus’un Dini İdeolojisi

Hristiyanlık dini, Constantinus’tan beri Roma’da imparatorluğun refahının Tanrı’nın iyi niyeti sayesinde var olduğu bir din olarak var olmuştur (Maas, 2005, 14). Justinianus da bu anlayışı sürdürmüştür ve Hristiyanlığı iyice güçlendirmek için çabalamıştır. İmparatorluk içinde ve dışındaki Hristiyan olmayanlar Yahudiler ile pagan topluluklar ile de ilgilenerek kendi topluluğunu yaratma çabasına girişmiştir. Güçlü bir Hristiyanlık baskısı hakimdir ve doktrinsel tartışmalara müdahale etmek imparatorluğun bir görevi haline gelmiştir. Hristiyanların özellikle eski tanrılarına kurban verilmesinin yasaklanması, idam kanunu getirmiştir. Hristiyan olmayanların ise din değiştirmeleri şartı ile topraklarını ve işlerini kaybetmemeleri için üç aylık bir süre verilmiştir (Maas, 2005: 16). Maas, misyonerlik faaliyetlerinin imparatorluğun vazgeçilmez bir parçası olduğunu ancak Justinianus’un din değiştirme politikasının diğer imparatorlara nazaran çok daha ciddiye alarak bir politika meselesi haline getirdiğini anlatır. Ancak burada şu soru karşımıza çıkar: Justinianus’un bu kadar güçlü bir Hristiyanlık savunucusu olmasının nedeni nedir? Theodosius Hanedanı’ndan Anicia Juliana’nın aksine güçlü bir soydan gelmemiş bir imparator olarak karşımıza çıkan Justinianus, Tanrısal desteği arkasına alarak kendi otoritesini halkın gözünde meşru kılmak istemiş olabilir. Örneğin Silentarius, Ayasofya betiminde Justinianus’un Tanrı tarafından ne kadar desteklendiğini methiyeler düzercesine anlatır. Justinianus’un tanrı ilhamı ile Ayasofya’yı yaptırdığından ve Tanrı’nın elinin onu koruduğundan bahseder.

1.2. JUSTINIANUS VE BANİLİK POLİTİKASI

1.2.1. Banilik Nedir? Özellikleri ve Tarihi Altyapısı

Justinianus’un baniliğine daha detaylı bir şekilde yaklaşmadan önce, banilik kavramını biraz açmak gerekebilir. Banilik, belirli bir kişinin veya grubun, özellikle dini, sosyal ve kültürel yapıların inşasını ve bakımını finanse etmesi ve desteklemesi sürecidir. Banilik, sadece fiziksel yapılarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda sanat, edebiyat ve genel olarak kültürel faaliyetlere de destek sağlar. Bu terim, genellikle soylu sınıf ve zengin bireyler tarafından gerçekleştirilmiş olan, toplumun genel refahını

---

¹⁰ Mabeyinci Pavlos (2018), *Ayasofya’nın Betimi*, (Çev. S. Rifat), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi: 31.

artırmayı ve kendi sosyal statüsünü pekiştirmeyi amaçlayan bir faaliyet olarak tanımlanır (Evans, 2000: 60). Baniliğin temel özellikleri arasında şunlar yer alır:

Finansal Destek: Banilik, önemli mali kaynakların tahsisini gerektirir. Bu kaynaklar, yapıların inşası, bakımı ve restorasyonu için kullanılır (Harris, 2015: 70).

Toplumsal ve Kültürel Etki: Banilik faaliyetleri, toplumun sosyal ve kültürel yapısını şekillendirir. Yapılar, sadece fiziksel mekanlar değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel merkezler olarak hizmet eder (Barker, 1966: 110).

Sosyal Statü ve Güç: Banilik, banilerin sosyal statüsünü ve gücünü pekiştiren bir araçtır. Baniler, yaptıkları bağışlarla toplumda saygınlık kazanır ve politik nüfuzlarını artırır (Browning, 1971: 88).

Dini ve İdeolojik Gerekçeler: Banilik faaliyetleri genellikle dini ve ideolojik motiflerle şekillenir. Özellikle dini yapılar, banilerin dini inançlarını ve imparatorluğun resmi ideolojisini yansıtır (Maas, 1986: 28).

Antik Yunan ve Roma'da, banilik, toplumun zengin ve güçlü bireyleri tarafından sıkça gerçekleştirilen bir faaliyetti. Bu dönemde, kamu binaları, tapınaklar ve anıtlar inşa ettiren bireyler, toplumda büyük saygınlık kazanırdı (Harris, 2015: 95). Roma İmparatorluğu döneminde, banilik faaliyetleri, imparatorluğun büyüklüğünü ve gücünü yansıtmak amacıyla geniş çapta gerçekleştirilmiştir. İmparatorlar ve soylu sınıf, Roma'nın her köşesinde büyük ve görkemli yapılar inşa ettirmiştir. Bu yapılar, imparatorluğun zenginliğini ve kültürel üstünlüğünü simgelemek amacıyla tasarlanmıştır (Evans, 2000: 72). Bizans İmparatorluğu'nda banilik, özellikle dini yapıların inşasında önemli bir rol oynamıştır. Bizans dönemi banileri, kiliseler, manastırlar ve diğer dini yapılar inşa ettirerek, Hristiyanlığın yayılmasına ve imparatorluğun dini kimliğinin pekişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu yapılar, sadece ibadet yerleri olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel merkezler olarak da hizmet vermiştir. Bizans İmparatorluğu'nda banilik faaliyetleri, imparatorlar, soylu kadınlar ve diğer zengin bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle, Anicia Juliana gibi soylu kadınlar, önemli banilik projelerine imza atarak, toplumda saygınlık kazanmış ve imparatorluğun dini ve kültürel yapısının şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır (Harris, 2015: 102). Banilik faaliyetleri, genellikle dini ve kültürel boyutlarıyla öne çıkar. Dini yapılar, banilerin dini inançlarını yansıtırken, aynı zamanda imparatorluğun resmi dini ideolojisinin de bir yansımasıdır. Bu yapılar, halkın dini inançlarını pekiştirmek ve dini ritüellerin düzenlenmesini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir (Maas, 1986: 35). Kültürel boyutta, banilik faaliyetleri, sanatın ve kültürün gelişimine katkıda bulunmuştur. Baniler, sanatçılar, yazarlar ve zanaatkarlarla çalışarak, dönemin en önemli sanat eserlerinin ve kültürel projelerinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. (Evans, 2002: 96). Banilik, aynı zamanda politik bir araç olarak da kullanılmış, baniler, yaptıkları bağışlarla imparatorluk yönetiminde söz sahibi olmuşlardır (Harris, 2015: 88).

Banilik faaliyetleri, önemli mali kaynakların tahsisini gerektirir. Bu kaynaklar, yapıların inşası, bakımı ve restorasyonu için kullanılmıştır. Baniler, yaptıkları bağışlarla, sadece toplumun refahını artırmakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunmuşlardır (Harris, 2015: 102). Bu durum, banilerin ekonomik gücünü ve toplumdaki yerini pekiştirmiştir. Ekonomik boyutta, banilik faaliyetleri, iş gücü istihdamını ve ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlamıştır. İnşa projeleri, birçok insan için iş ve geçim kaynağı olmuştur. (Evans, 2000: 72) Banilik, sanatsal ve mimari açıdan da önemli etkiler yaratmıştır. Baniler, inşa ettirdikleri yapılarla, dönemin sanat anlayışını ve mimari yeteneklerini yansıtmışlardır. Bu yapılar, sadece fiziksel mekanlar değil, aynı zamanda sanatsal ve kültürel değerler taşıyan eserler olarak kabul edilmiştir (Harris, 2015: 78). Bizans İmparatorluğu'nda, banilik faaliyetleri, Bizans sanatının ve mimarisinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Justinianus ve Anicia Juliana gibi baniler, dönemin en yetenekli sanatçıları ve zanaatkarları ile çalışarak, Bizans sanatının ve mimarisinin en yüksek standartlarda eserler vermesini sağlamışlardır (Barker, 1966: 118). Bu projeler, Bizans sanatının altın çağını yaşamasında büyük etkiler yaratmıştır (Evans, 2002: 96).

1.2.2 Justinianus'un Banlığı ve İmparatorluk Propagandası

Justinianus ideolojisi mimari projelerde nasıl karşımıza çıkmaktadır? Mimari projeler, Justinianus'un ideolojik mesajlarını yaymada önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Mimari ve sanatsal projeler, imparatorluğun ideolojik temellerini pekiştirmek amacıyla dikkatle planlanmış ve uygulanmıştır (Evans, 2000: 120). Özellikle Ayasofya Kilisesi, sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda imparatorun gücünü ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak otoritesini sembolize eden bir yapı olarak inşa edilmiştir (Harris, 2015: 54). Procopius'un *Yapılar* eserinde anlattığı gibi Ayasofya Kilisesi gibi büyük yapılar, sadece dini merkezler değil, aynı zamanda imparatorun gücünü ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak otoritesini sembolize eden yapılar olarak inşa edilmiştir. Bu yapıların görkemi ve ihtişamı, Justinianus'un ideolojik mesajlarını yaymada önemli bir araç olmuştur. Bunların en önemlisi, Justinianus'un Nika Ayaklanması'ndan sonra harap olan bazilika yerine 532-537 yıllarında inşa ettirdiği üçüncü Ayasofya'dır. Procopius'un bize anlattığına göre, Ayasofya Kilisesi, görkemiyle beraber, kente egemen bir konum bulunmaktadır. Yüksekte, gökte asılıymış gibi diğer yapıların üzerinde durur ve kentin geri kalan bölümüne yukarıdan bakar, kenti süsler¹¹. Procopius yapıyı överek devam eder; "... ne eksiği ne fazlası vardır bu yüzden uyumu ve oranıyla göze çarpar." O zamana kadarki alışılmış yapılardan çok daha görkemli ve ihtişamlı olduğu bize böylece aktarılmış olur. Justinianus'un bu mimari girişiminin bir yankısı Ayasofya'da yer alan mozaikte de görmek mümkündür: 10. yüzyıla tarihlenen bu mozaikte merkezde kucağında İsa'yı tutan Meryem Ana ve solunda Justinianus, Ayasofya'yı Meryem Ana'ya sunarken betimlenmiştir, sağında ise Constantinus, Konstantinopolis'i sunmaktadır (Res. 2). Çağdaş bir

---

¹¹ Procopius, *Yapılar*, 1.19.

eser olmamasına rağmen bu mozaik, sonraki yüzyıllarda bile Justinianus'un adeta Ayasofya ile özdeşleştirilmiş olduğunu gösterir.

Procopius'un aktardığına göre, senato binasının önündeki *Augustaion* denilen meydana olağanüstü büyüklükte bir sütun yükselmektedir. Justinianus, Nika ayaklanmasından sonra yalnızca harap olan *Augustaion*'u yeniden inşa ettirmekle kalmamış, Theodosius'un sütununu ve sütun üzerindeki gümüş heykelinin yerini değiştirerek, yerine kendi sütun ve heykelini diktirmiştir (Boeck, 2019, 191). Böylece kendisinden önceki mirası yok ederek, kendi gücünü ön plana çıkarırken kendi imparatorluğunu meşru kılmayı amaçlamıştır. Böylece, Anicia Juliana'nın mensubu olduğu hanedana karşı kendi yeni hanedanını ön plana çıkarmıştır. Sütunun üstünde büyük bir tunç at heykel bulunmaktadır ve atın yüzü doğuya dönük şekilde konumlandırılmıştır. At ileriye doğru adım atacak şekilde sol ön ayağını kaldırmıştır. Sağ ayağı sağlam bir şekilde taşa basar. Atın üzerinde İmparator Justinianus'un çok büyük bir figürü bulunmaktadır. Kahramanlara özgü bir zırh taşır ve başında miğfer bulunmaktadır, imparator doğuya doğru doğan güneşe doğru bakmaktadır. Atını düşmanının üzerine sürmektedir, Procopius'a göre bu düşman Perslerden başkası değildir.¹² Sol elinde bir *globus* (yerküre) taşır. Bu duruş, karaların ve denizlerin onun egemenliği altında olduğunu anlatmak istemiştir ve globusun üzerindeki haç tasviri, Hristiyanlığa vurgu yapmaktadır. Sağ elini ise doğuyu selamlayarak kaldırmıştır. Bronz Atlı, Konstantinopolis'in silüetini belirleyen eşsiz bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Ayasofya ve Justinianus'un bronz atlı heykeli, Justinianus'un yeni gücünü ve fetih ideolojisini temsil etmektedir. İmparatoru öven eserlerinde Procopius bu güç ilişkisini ilahi güç-imparatorluk ortaklığı olarak yorumlamaktadır (Boeck, 2019: 300). Soylu bir kökenden gelmeyen Justinianus, kendini anıtlarla yüceltmeye çalışmıştır.

İmparator, fethedilen topraklarda da Hristiyanlığı yaymak ve dini otoritesini pekiştirmek amacıyla birçok kilise ve dini yapı inşa ettirmiştir. Justinianus'un büyük banilik projeleri, hem siyasi hem de sosyal alanlarda önemli etkiler yaratmıştır. Bu projeler, sadece halkın günlük yaşamını kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda imparatorun cömertliğini ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak otoritesini vurgulamıştır (Evans, 2000: 63). Özellikle, imparatorun büyük ve ihtişamlı yapılar inşa ettirmesi, onun dönemin sosyal ve politik yapısındaki etkisini artırmıştır (Harris, 2015: 79) Böylece, kendini ve yönetimini yüceltmek, hatırasını daimi kılmak istemiştir. (Barker, 1966: 112).

Justinianus aynı zamanda kendi adı ile kurduğu şehirler ile de imar faaliyetlerini sürdürmüştür. Örneğin Justiniana Prima, Justinianus'un adından da anlaşılacağı üzere ilk kurduğu şehirdir. Doğduğu Dardania kentinin yakınlarında yer alır (Harita 1). Procopius bu şehir için *Yapılar* eserinin 4. Kitabında, "en asil kent" ve "büyük ve iyi nüfuslu" olarak betimlese de elimizdeki verilere göre kent yalnızca 7 hektarlık alandan oluşmaktadır. Ancak Holum'e göre, kendi alanına göre oldukça iyi korunmaktadır.

---

¹² Procopius, *Yapılar*, 1.25.

Klasik tipte bir şehir olmadığını savunan Holum, kilise merkezli bir alan olduğunu, aynı zamanda yakınlardaki tarım toplumunun sığınağı olabileceğini savunur (Holum, 2005: 87). Procopius'un anlattığına göre kentte su kemerleri, kiliseler, sütunlu caddeler, hamamlar, çeşmeler yer almaktadır (Resim 6). Yeni kurulan bir şehirde hamam olmasının nedeni, kuşkusuz Justinianus'un Roma kültürünü güçlü bir şekilde geri getirmesi ve halkına bu kültürü tekrar aşlamaya çalışması olmalıdır. Aynı zamanda bu adımla, kendi Romalı soyunu da köklü bir soy olarak benimsetmek istemiş olmalıdır. Justiniana Secunda ise, yine Justinianus tarafından Ulpiana, Kosova'da kurulan bir şehirdir (Harita 1). 2023 yılında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında Ulpiana'da bulunan yazıt, Prishtina Üniversitesi'nden Profesör Arben Hajdari başkanlığında bulunmuştur. Yazıt, bazilika alanında bulunmuştur ve bitkisel, hayvanlı motifler ile bezenmiştir (Res. 5). Prishtina Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Profesörü Hajdari, bu yazıtın Justinianus'un Dardania kenti ile yakından ilişkili olduğunu doğruladığını aktarmıştır¹³.

Justinianus'un en önemli mimari projelerinden biri Roma'da bulunan Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'dir. 540 yılında bitirildiği ve o dönem Ravenna'nın imparatorluk sınırları içinde yer aldığı bilinmektedir (Alchermes, 2005: 366). İçinde Justinianus ve Theodora'nın betimlemesinin yer aldığı mozaikleri ile dönemin en çarpıcı eseri haline gelmiştir. İmparator ve imparatoriçe, karşılıklı panellerde maiyetleri ve tüm imparatorluk emarelerini kuşanmış bir şekilde tasvir edilirler. Bu mozaik paneller hem Theodora'nın Justinianus'un yönetiminin bir ortağı olarak yansıtılması, hem de yeni imparatorluk ailesinin propagandasının yapılması noktasında önemlidir.

Sergius ve Bacchus Kilisesi, bugün Küçük Ayasofya Cami olan, Justinianus tarafından yaptırılmış bir diğer kilisedir (Res. 8). Aziz Sergius ve Aziz Bacchus adına yaptırılmıştır ve Semavi Eyice'nin aktardığı rivayete göre, Justinianus henüz amcası Justinus ile hüküm sürerken, Justinus'a karşı çıkacağı bir isyandan önce rüyasında Aziz Sergius ve Aziz Bacchus'u görmesine dayanır. Azizler, rüyasında kendisine şahitlik yaparak Justinianus'u ceza almaktan kurtarır ve Justinianus minnetini sergilemek için kiliseyi onlar adına yaptırır (Eyice, 1994: 146). Yapının kesin tarihinin olmamasına istinaden, Mango, yapının 527 ile 536 yılları arasına tarihlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kilisenin adı 6. yüzyıl din hayatında sıklıkla geçmektedir ve Monofizitlik tartışmalarında kiliseye de yer verilmiştir, yani önemli bir yapıdır (Erdoğan, 2012:3). Theodora'nın monofizit görüşüne yakınlığının bilinmesiyle beraber, yapının monofizitleri koruyan topluluk için inşa edilme fikri araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Mango bu kilisenin bir monofizit sığınağı olma amacı taşıdığını ifade ederken (Mango, 1972: 189); Krautheimer, monofizit inancının 536 yılında kınandığını ve monofizit sığınmacıların daha geç bir tarihte sığınabilecekleri tezini savunmaktadır (Krautheimer, 1974: 252). Croke ise bu kilisenin, Anicia Juliana tarafından yaptırılan Polyuktos Kilisesi'ne cevap olarak inşa edildiğini savunur ve yapının

---

¹³Arben Hajdari, "European Archaeological Mission in Kosovo: From Ulpiana to Justiniana Secunda" projesinin arkeolog ekibinde yer almaktadır.

inşaatının 525 yılında Justinianus tahta çıkmadan önce başladığını ifade eder (Croke, 2006: 62). Epigramda ‘Augusta’ (ΑΥΓΟΥΣΤΑ) ifadesinin bulunmaması da Croke’un tezini doğrular niteliktedir. Yapının yalnızca mimarisi değil, Justinianus ideolojisini de yansıtan özellikleri de kendine önem katmaktadır. Yapıdaki sütun başlıklarında Justinianus ve Theodora’nın monogramları yer almaktadır (Res. 9) . Sütunlu galerileri boyunca uzanan Justinianus ve Theodora onuruna, oyulmuş harfler ile yazılmış bir epigram yer almaktadır (Res.10). Ayasofya ile karşımıza çıkan Justinianus ve Theodora propagandası, daha erken tarihli olan Sergius ve Bacchus’ta da görülür. İmparatorluğun gücü ve kendi soyunu meşru kılma arzusu, kendisini her detayda ortaya çıkaracaktır.

Kilisede bulunan epigram, 12 dizeden oluşmaktadır.

“Diğer hükümdarlar, çalışarak kazancı olmayan ölüleri onurlandırmışlardır, ancak bizim taht sahibi Justinianus’umuz, dindarlığı ile, Her şeyin yaratıcısı, İsa’nın Hizmetkarı Sergius’u muhteşem bir konutla onurlandırır.

Ne ateşin yakıcı nefesi, ne kılıç ne de diğer işkence baskıları onu rahatsız eder. Ancak o, Tanrı olan İsa uğruna ölmeye katlanmış, kendi kanyla cenneti kendi evi olarak kazanmıştır.

Her şeyde, Uykusuz Hükümdar’ın yönetimini korusun ve Tanrı’nın taçlandığı Theodora’nın gücünü artırsın, Onun akli dindarlıkla süslenmiştir, sürekli yoksulları beslemek için amansız çabalar içindedir.”¹⁴

Cyrl Mango’nun Yunanca’dan İngilizce’ye çevirdiği epigramda, Justinianus ve Theodora’nın dindarlıkları övülmüştür.¹⁵ Ayrıca Aziz Sergius’un şehit olurken çektiği işkencelere yer verilir. Yoksulları beslediği söylenen Theodora’nın tanrının buyurduğu iyi işleri yapması, Justinianus’a ise Uykusuz Hükümdar olarak yer verilmesi hem dindarlık hem de halkını yöneten fedakâr yöneticilik kavramının altı çizilmiş olmalıdır. “Diğer hükümdarlar” ifadesi, Croke’a göre, Aziz Polyektos Kilisesi’ne atıfta bulunmuştur. Hiç tahta geçmemiş olan Anicia Juliana’nın yaptırmış olduğu, dönemin en görkemli kilisesi Aziz Polyektos Kilisesine kasıtlı olarak yapılan bu gönderme ile Sergius ve Bacchus Kilisesi karşılaştırılmış, Sergius ve Bacchus Kilisesi böylece yüceltilmiştir (Croke, 2006: 50). Şayet bu göndermeler gerçekten de Anicia Juliana ve Polyektos Kilisesi’ne yapılmışsa, Sergius ve Bacchus Kilisesi bu kiliseyle rekabet etmek için inşa edildiyse, bu durum eski ve yeni hanedan, Anicia Juliana ve Justinus’un ailesi arasındaki çekişmeyi de yansıtır.

---

¹⁵ Cyril Mango’nun Yunanca’dan İngilizce’ye çevirmiş olduğu epigram, bu tez çalışması için tarafımdan Türkçe’ye çevrilerek kaynak olarak kullanılmıştır. Bkz. Mango, C. (1951), “Byzantine Inscriptions of Constantinople: A Bibliographical Survey”, *American Journal of Archaeology*, 55: 52-66: 59-60.

Justinianus'un tüm banilik faaliyetleri arasında en öne çıkanı, yukarıda da değindiğimiz gibi Ayasofya Kilisesi'nin yeniden inşasıdır; imparatorluğun gücünü ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak Justinianus'un otoritesini sembolize eden bir yapı olarak öne çıkmıştır (Harris, 2015: 54). 532 yılında başlayan inşaat süreci, 537 yılında tamamlanmıştır. Kilisenin mimari tasarımı, Tralleionlu Anthemius ve Miletuslu Isidorus tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapı, mimari özellikleri ve dönemin sanat anlayışındaki yeri bakımından benzersizdir (Browning, 1971: 111, Marinis, 2002: 183). Düz çatılı bir bazilika yerine merkezi bazilikal plana göre şekillenen, dev bir ana kubbenin dört ayak üzerinde yükseltildiği bir yapıdır. Kilisenin ana kubbesi, mühendislik ve estetik açıdan dönemin en ileri teknolojilerini yansıtmaktadır (Harris, 2015: 102). Ayasofya'nın inşası sırasında kullanılan lüks malzemeler ve dekoratif öğeler de kilisenin görkemini artırmıştır. Mozaikler, mermer sütunlar ve geniş iç mekân, kilisenin sadece bir ibadet yeri değil, aynı zamanda imparatorun gücünü ve Tanrı'nın yüceliğini sembolize eden bir yapı olarak tasarlandığını göstermektedir (Evans, 2002: 96). Diğer kiliselerde olduğu gibi imparatorluk çiftinin monogramları sütun başlıklarına işlenmiş, imparatorluğun dört bir yanından pahalı renkli mermerler kullanılmıştır. Kilise, sadece Hristiyanlığı ve imparatorluğu değil, banisi Justinianus'u da yüceltme amacı taşımaktadır. Ünlü bir rivayete göre, Justinianus'un, Ayasofya Kilisesi'ni yaptırdıktan sonra şu sözleri sarfettiği söylenir;

“Ey Süleyman! Seni geçtim. (ἐνίκησά σε Σολομών)”

Süleyman'ın yaptırmış olduğu meşhur Mabed'in, yani Kudüs Tapınağı'nın, M.Ö. 960 yıllarında yapıldığı bilinir. İç alanda uzunluğu 60 metre, yüksekliği 30 metre olan Mabed'in Tanrı için yapıldığı vurgulanmıştır. Mabed'in Yahudi halkı için önemi büyüktür, yapıldığı dönemde her Yahudi'nin maddi ve manevi katkılarının olduğu düşünülür (Güngör, 2017: 57). Süleyman ise tüm Hristiyan imparatorlar için hem hükümdar hem de bani olarak çok önemli bir sembolik figür olmuştur. Ayasofya Kilisesi'nin Kutsal Tapınak ile karşılaştırılmasını içeren bu ifade, tartışmaya açık olmakla beraber, rivayet olarak günümüze gelmiştir. Diğer bir görüş bu ifadenin, Süleyman'ın yaptırmış olduğu Kutsal Tapınak için değil, Anicia Juliana'nın yaptırmış olduğu Polyeuktos Kilisesi için söylendiği yönündedir. Zira Polyeuktos, Ayasofya'dan önce başkentin en görkemli kilisesi idi ve banisi Anicia Juliana'nın soyluluğu ve zenginliği,

Justinus ve Justinianus tarafından bir rakip olarak görülmesine yol açıyordu. Bu görüşü güçlendiren bir başka unsur da Polyuktos Kilisesi epigramında da Süleyman'a yer verilmiş olmasıdır:

“Zamanı fethetmiş, Süleyman'ın bilgeliğini aşmış, çağların anamayacağı Tanrı'yı anmak için zengin bir işçilik ve zarif bir ihtişamla bir tapınak inşa etmiştir.” (Harrison, 1986: 7)

Ancak, Stroth'un argümanlarına göre, Süleyman ve Mabel'dine yapılan atıflar o dönem için oldukça yaygın ifadelerdir (Stroth, 2024: 11). Dolayısıyla, bu rivayetin Anicia Juliana ve Polyuktos ile hiçbir ilişkisi olmadığını savunur.

Her halükarda, Ayasofya'nın inşası, Justinianus'un siyasi gücünü pekiştirmiş ve prestijini artırmıştır. Kilisenin ihtişamı ve büyüklüğü, imparatorun Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak algılanmasını sağlamış ve halk üzerinde derin bir etki yaratmıştır (Browning, 1971: 118 Bize Justinianus'un Ayasofya'sını anlatan Silentarius, imparatora övgüler yağdırırken şu ifadeleri kullanır:

“Uzun yıllar kal başımızda, ey İmparator, hem batıyı hem doğuyu aydınlatmak için! Çünkü ancak sana, çok kutlu hükümdar, yükleyebilir kaygılarını şafakla gün batımı...”

Bu örnekten de açıkça görüldüğü üzere, Ayasofya için methiyeler üzen bu şiir, Justinianus'u öven, onun dini baniliğini ön plana çıkararak imparatoru meşru kılmayı amaçlayan bir eserdir. İkinci ve üçüncü bölümde ele alınacak Anicia Juliana gibi, Justinianus da baniliğini ve dindarlığını hem yapılarla hem de onları öven eserlerle yüceltmek istemiştir.

2. KADIN BANİLER VE ANICIA JULIANA

Roma İmparatorluğu'ndan devralınan bir geleneğin sürdürülmesine paralel olarak, Bizans dünyasında da aristokrat kökenli ya da saray çevresinden kişilerin, içinde yaşadıkları topluma cömertliklerini ve kendi soylarının önemini göstermenin en etkili yollarından biri sanat eserlerinin yapılmasına öncülük etmektir (Çakmakçı, 2017: 775). Bizans'ın erken yüzyıllarında kadınların banilikleri ve mali destekleri ile yapılmış olan eserlerin inceliği, bağışçının zenginliği ve toplumdaki statüsüne göre değişiklik göstermektedir. Banilik çalışmalarında bir sanat eseri ne kadar gösterişli ve süslü, pahalı ve işçiliği güzelse, onunla ilgili kişiler de o denli önemlidir (Connor, 2011: 145). Çoğunlukla Tanrı'ya ve azizlere adanmış bireysel yapılar ile eserlerin ardındaki amaç, dindarlık ve şükran duaları olarak kabul edilmektedir. Tanrı ile arasında olan ilişkiyi kili ve manastır gibi yapıları bir azize adama geleneği, baninin o kutsal kişi ile bağ kurmasını sağlar. Aynı zamanda bağışlanan azizin, banisi ile Tanrı arasında köprü olarak kutsal gücünü bağışçıya aktardığına inanılmaktadır (Connor, 2011: 146). İlgili metinler, arkeolojik kanıtlar ve sanatsal değerler beraber düşünüldüğünde baniliğin doğası ve anlamı daha da netleşmektedir. Kadın banilerin ilk olarak küçük kıymetli nesnelere üzerinde banilik yaptıkları düşünülmektedir. Toplumsal statü ve dindarlığın göstergesi olarak değer kazanan banilik faaliyetleri, Bizans toplumunda bütçesi oranında her kadın için önemli birer faaliyettir (Çakmakçı, 2017: 777). Yaptıkları mütevazı maddi katkılar ile taşınabilir küçük nesnelere banisi olarak kadınlar, kiliselerde kullanılan ayin kapları gibi nesnelere baniliğini yaparak nesnelere üzerlerine kendi isimlerine yer vermişlerdir. Bu gibi kapları birer adak olarak görmek mümkündür. Bu faaliyetler, Bizans toplumunda banilik kavramının kapsamı ve önemi ile banilik faaliyetlerinin şekillenmesine yön vermiştir.

Anicia Juliana, Theodosius Hanedanı'ndan gelen güçlü bir kadın figür olarak altıncı yüzyıl sosyal ve dini hayatta önemli bir rol oynamıştır. Onun ve diğer kadın banilerin kiliselerin ve kamu binaları gibi yapıların inşasına olan katkıları, dönemin kültürel ve dini hayatına önemli katkılar sağlamıştır (James, 2012: 5-7). Roma dönemi ve Erken Hıristiyanlık döneminde heykeller ve anıtlar ile sağlanan kamu iletişimi, daha sonra kilise ve manastır gibi anıtsal yapıların ile devam ettirilmiştir (Brubaker, 1997: 52). Toplumsal yaşamdaki rollerini görünür hale getirmeyi arzulayan imparatorluk kadınları, kiliseler ve manastırlar inşa ettirerek hem toplumun hayırseverlik beklentilerine karşılık vermiş hem de bu sayede güç kazanmışlardır (Fındık, 2023: 61). Yalnızca dini yapıların inşası değil, yapıların içlerinin süslenmesi, değerli taşların ve eşyaların yapı mimarisinde yer almasında da rol oynamışlardır. Aynı zamanda imparatorluk ailelerine mensup bu kadın figürler, Tanrı'ya şükranlarını sunarken, siyasi varlıklarını da kullanarak bir yerden bir yere sürgün edilme ihtimaline karşın, kendileri ve kızlarının yaşamalarını sağlayacakları ve ruhlarının kurtuluşunu sağlayacakları manastırlar yaptırmışlardır (Canko, 2019: 161).

Örneğin, Constantinus'un annesi Helena (Augusta Helena) imparatorluk ailesinden bir kadın bani olarak önemli bir sembol olmuştur. Kutsal topraklara giderek Kutsal Haçı'nın parçalarını bulduğu rivayet edilen Helena'nın, Filistin ve Mısır'daki çeşitli kiliselerin yapımında rol oynadığı düşünülür; oğlu Constantinus da onun bulunduğu bölgelerde imar faaliyetlerine girişmiş, annesi adına şehirler bile kurmuştu (Brubaker, 1997, 52-75). Daha sonra soyu devam ettiren ve banilik faaliyetlerine devam eden Theodosius Hanedanından gelen kadınlar da Helena'yı örnek alarak kendilerine bir banilik politikası yaratmışlardır. İmparatoriçeler Aelia Eudoxia ve Aelia Athenais Eudocia, Helena gibi kutsal topraklara gitmiş ve banilik faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir. II. Theodosius'un kardeşi ve geleceğin imparatoriçesi Pulcheria da Konstantinopolis'e rölikler getirtmiş ve başkentte pek çok görkemli kilise yaptırmıştır (Brubaker, 1997: 90). Eudokia ve kızı Licinia Eudoxia, onların soyunu devam ettiren Placidia ve Anicia Juliana da Theodosius Hanedanı geleneklerine uyarak banilik faaliyetlerine bulunmuş, kamu ile iletişim sağlayan kadınlar olarak imparatorluk ailesinde isimlerini duyurmuşlardır (Connor, 2011, 157). Bu imparatorluk kadınlarının banilikleri aynı zamanda yakında ilgilendikleri dini politikaları şekillendirmelerine, İznik itikadı veya Nestorculuk gibi dini görüşleri güçlendirmelerine veya zayıflatmalarına imkan sağlamıştır. Dolayısıyla, banilikleri dini politikaya da dahil olmalarını, kendilerini ve görüşlerini daha da görünür kılmalarını sağlamıştır.

Theodosius Hanedanı'na mensup olan Anicia Juliana da yaşadığı dönemde Konstantinopolis'te en çok bilinen kadınlardan biri olarak tanımlanmaktadır (Fındık, 2023: 90). Konstantinopolis'te günümüze kadar ulaşamamış pek çok yapının banisi olduğu bilinmektedir ancak en ses getiren ve günümüze ulaşan baniliği Polyuktos Kilisesi'dir. Sanatın dinden ayırt edilmediği Theodosius Hanedanı döneminde, görkemli kiliselerin yapılması, imparatorluk mensubu olan veya saray çevresinde olan kadınlar tarafından akım haline gelmiş olmalıdır (Mango, 2021: 281). Anicia Juliana ailesinde Augusta ünvanı alan diğer

kadınlar gibi imparatorluk yönetiminde söz sahibi olabilecek konuma hiçbir zaman ulaşamamış ancak yaptırdığı sanat eserleri ile kendi kimliği ile soyunun ön plana çıkmasını sağlamıştır.

2.1. Anicia Juliana'nın Theodosius Hanedanı'ndaki Yeri ve Önemi

Anicia Juliana, Bizans İmparatorluğu'nun Theodosius Hanedanı ile olan derin aile bağlarıyla dikkat çeker. Anicia Juliana'nın soyu, Bizans İmparatorluğu'nun en prestijli ve etkili ailelerinden biri olan Theodosius Hanedanı ile birleşerek, onu imparatorluk ailesinin önemli bir üyesi yapmıştır (Evans, 2000: 65). Bu soylu bağlar, Anicia Juliana'ya sadece bir aristokrat olarak değil, aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal hayatında önemli bir figür olarak yer edinme fırsatı sağlamıştır. İmparator I. Theodosius'un soyundan gelen Anicia Juliana, soylu Anicius ailesinin bir üyesidir. Anicia Juliana'nın babası olan Anicius Olybrius, 472 yılında Batı Roma İmparatoru olarak hüküm sürmüştür (Barker, 1966: 89, Connor, 1999: 479-527). Anicia Juliana'nın annesi Aelia Galla Placidia, Batı Roma İmparatoru III. Valentinianus'un kızıdır ve bu bağlantı, onun siyasi statüsünü daha da güçlendirmiştir (Harris, 2015: 76, Ciotta, 2021: 104). Dolayısıyla, *patricia* unvanını da taşıyan Anicia Juliana hem Theodosius hem de Valentinianus Hanedanları'nın hayattaki en önemli üyesi konuma gelmiştir. Hayatının önemli bir bölümünde Konstantinopolis'te ikamet eden Anicia, imparatorlar Anastasius, Justinus ve Justinianus dönemlerinde başkentin en zengin ve soylu kişilerinden biri olarak sivrilmiştir. 429 senesinde Amal Theodoric ile evlendirilmesi gündeme gelse de, bu evlilik gerçekleşmemiştir. Anicia Juliana da Aerobindus Dagaliphus ile evlenmiş, Olybrius adında bir oğul sahibi olmuştur. Oğul da daha sonra I. Anastasius'un yeğeni Eirene ile evlenmiş, ailenin iktidardaki yerini iyice pekiştirmiştir. Bazı kaynaklara göre Anicia Juliana ve sonra oğul Olybrius, dönem dönem yeni bir hanedanı temsil eden Justinus ve Justinianus ile sorunlar yaşamıştır; örneğin Olybrius Nika Ayaklanması'nda yer almakla suçlanınca ailenin mal varlığına bir süre el konulmuştur (Çelik, 2022: 83). Her halükârda, İmparator Justinus ve yeğeni Justinianus'un aksine soylu bir aileden gelen ve eski hanedanlarla yakın akrabalığı olan Anicia Juliana, varlığıyla iki adam için de ideolojik anlamda bir rekabet nedeni teşkil ediyordu.

Anicia Juliana, Theodosius Hanedanı'nın son yıllarında önemli bir siyasi ve sosyal figür olarak ortaya çıkmıştır. Bu ailenin son üyelerinden olan bir figür olarak, aristokraside yerini sağlamlaştırarak hareketlerde bulunmuştur (Ciotta, 2012: 104). Anicia Juliana, hanedan içindeki güçlü pozisyonunu kullanarak, imparatorluk politikalarının şekillendirilmesinde aktif bir rol oynamıştır (Maas, 1986: 30). Anicia Juliana'nın siyasi bağlamdaki rolü, sadece hanedan içindeki konumu ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Bizans toplumunda da geniş yankılar bulmuştur. O dönemde, politik ve sosyal hayatta aktif rol alan diğer imparatorluk ailesi kadınları gibi, Anicia Juliana da geleneksel cinsiyet kalıplarını kırmış ve kendi inşa projeleri ve banilik faaliyetleri ile toplumda önemli bir etki yaratmıştır (Harris, 2015: 82). Ancak, Anicia Juliana, diğer imparatorluk ailesi kadın banilerinin aksine hiçbir zaman imparatoriçe

olmamıştır: bu, onu diğer kadın banilerden ayıran çok önemli bir noktadır. Anicia Juliana, kendi döneminde ve sonrasında, imparatoriçe olmasalar bile kadınların hem siyasi hem de sosyal hayatta ne kadar etkili olabileceğini gösteren bir örnek teşkil etmiştir. Bu durum, onun hem siyasi bir aktör hem de sosyal bir lider olarak yerini sağlamlaştırmıştır (Evans, 2000: 70-75)

Anicia Juliana'nın yaşadığı dönem, henüz Hıristiyanlık'ın ilk yüzyılları olduğu için, yoğun Hıristiyan dindarlığının geleneksel Roma değerleriyle birleştiği bir zamandır (Connor, 2004: 158). Sıkı bir Khalkedoncu olarak bilinir ve dönemin ünlü papası Hormisdas ile mektuplaşmaları sonucunda Akakios Ayrılığına son verilmesine yardımcı olmuştur. Çok sayıda kiliseye hamilik yapmış, elyazmalarına da sponsor olmuştur. Onun inşa ettirdiği yapılar ve hazırlattığı elyazması, Bizans mimarisinin ve sanatının zirvesini temsil ederken, aynı zamanda kadınların toplumda oynayabileceği rollere dair de güçlü bir mesaj vermiştir (Harris, 2015: 110). O dönemin önde gelen yazarları ve sanatçıları ile yakın ilişkiler kurarak, Bizans sanatının ve edebiyatının da gelişimine katkıda bulunmuştur. 524'ten 527'ye kadar Konstantinopolis'te o zamana kadar yer alan en büyük kilisenin yapımına, Aziz Polyuktos Kilisesi'ne, banilik yapmıştır. İlk bölümde değindiğimiz gibi, Justinianus'un tahta çıkmadan önce yaptırdığı Sergius ve Bacchus Kilisesi, kısmen Anicia Juliana'ya ve Polyuktos Kilisesi'ne atıfta bulunarak, onun baniliği ile rekabet etmeyi amaçlamış olabilirdi. Anicia Juliana ve ailesini öven uzun bir epigramın da çeşitli unsurla işlenmiş olarak bulunduğu Polyuktos Kilisesi, dönemin çağdaşı olan İmparator Justinianus ile Anicia Juliana'yı karşı karşıya getirmiş olabilir. Sonraki kaynaklar, bu ikilinin arasındaki siyasi ve mimari rekabete dair rivayetler aktarırlar. Ancak, üçüncü bölümde daha detaylıca ele alacağımız üzere, son araştırmalara göre bu iki önemli tarihsel karakter, birbiri ile çekişme halinde olmaktan ziyade farklı zaman dilimlerinde faaliyet göstererek hayatlarını sürdürmüşlerdir.

2.2. Anicia Juliana Özelinde Yapılan İnşa Faaliyetleri ve Diğer Banilik Çalışmaları

Anicia Juliana'nın banilik projelerinden her biri dikkat çekicidir. Bu yapılar, sadece dini ibadet yerleri olmanın ötesinde, Bizans toplumunun sosyal ve kültürel hayatında önemli rol oynamıştır (Barker, 1966: 112). Dönemin banilik anlayışı, soylu sınıfın dini yapılar ve diğer kamu projeleri aracılığıyla topluma katkıda bulunmasını ve kendi sosyal statüsünü pekiştirmesini içermektedir. Yukarıda da savduğumuz üzere, Anicia Juliana, bu anlayışın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur (Evans, 2002: 96). En ünlü projesi olan Aziz Polyuktos Kilisesi yanı sıra Konstantinopolis'te başka kiliseler de inşa ettirdiği bilinir, ancak bunlar günümüze ulaşmamıştır. Bu yapılar hakkında birkaç kronikte geçen ifadeler dışında fazla bir bilgimiz yoktur, dolayısıyla planları, büyüklükleri ve dekorasyonları üzerine çalışmak çok mümkün değildir. Anicia Juliana, şehrin Honoratoc semtinde Tanrı'nın Anasına adanmış bir kiliseye hamilik yapmış, Licina Eudoxia ve Placidia tarafından inşasına başlanan ve Azize Euphemia'ya adanan bir kilisenin yapımını bitirmiştir. Bu projeyi üstlenerek hem kadın atalarının izinden gitmiş, hem de Khalkdeon yanlıları için çok önemli olan bu azizeyi yücelterek, kendi Khalkedoncu görüşünü de vurgulamıştır (Canko, 2017: 51). Bazı kaynaklara göre Anicia Juliana'nın banilik faaliyetleri, sadece dini

yapılarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kamu binaları, yollar ve köprüler gibi altyapı projelerini de kapsamıştır. (Evans, 2000: 120).

Polyeuktos Kilisesi'ni yaptırmadan önce, Anicia Juliana'nın bir Dioscorides elyazmasının banisi olduğu bilinmektedir. (Connor, 2019, 164) Dioscorides'in *De Materia Medica* eseri, 1. yüzyıla tarihlenen, hem Antik Çağ hem de Bizans döneminde temel bir tıp kaynağıdır. *De Materia Medica* kitabı, Anicia Juliana'ya Asya yakasındaki Honoratoc adlı bir yerleşim yerindeki Tanrı Anası Kilisesi'nin inşasına banisi olması nedeniyle, bir teşekkür olarak sunulmuştur (Kiilerich, 2010: 171). Ancak Honoratoc yerleşimindeki bu Tanrı Anası kilisesine dair bilgiler günümüze ulaşmamıştır (Grant, 2000: 77).

512 yılında yapılmış ve olan Viyana Dioskorides'i olarak bilinen bu ünlü elyazması, bazen Anicia Juliana Codex'i olarak da adlandırılır (Res.11). Son derece lüks bir şekilde üretilmiş olan yazmanın altıncı yaprağın arkasında Anicia Juliana'nın bir portresi yer almaktadır (Canko, 2019: 161) Bu tasvir sadece Anicia Juliana'nın bir portresi olması nedeniyle değil, içerdiği ideolojik mesajlar bakımından da çok önemlidir. Juliana, çeşitli figürler, motifler ve epigramlar aracılığıyla soylu bir kadın ve banisi olarak övülmüş, adeta bir imparatoriçe gibi tasvir edilmiştir. Sekiz kollu bir yıldız içindeki bu tasvirde, kırmızı üçgenlerin içinde I-O-U-L-I-A-N-A hecelenmektedir (Kiilerich, 2010: 171). Sekizgen oluşturan ip ile çemberi oluşturan ip arasında kalan mavi alanlarda küçük figürler inşa faaliyetleri göstermektedir (Connor, 2011: 165). Ayrıca, bebek işçiler bir sahnede kirşleri çekiçle yerine oturturken, diğer tarafta iskelede durup ipleri çekmektedir. Bunların, inşa faaliyeti ile ilgili sahneler olduğu açıktır (Connor, 2011: 164). Bu figür ve motifler, Juliana'nın kilise banilikleri ile ilişkilendirilebilir.

Anicia Juliana, oturur şekilde ve cepheden tasvir edilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından, oturuşu ve duruşu nedeniyle Tanrı Anası ile ilişkilendirilmiştir; adeta Meryem Ana gibi tasvir edilerek iyice yüceltildiği öne sürülebilir. Anicia Juliana'nın giysisinde altın çizgiler göze çarparken, oturduğu tabure de altın işlemelidir. Başında ise imparatorluk diademi bulunur ve erguvan renkleri ile sarmalanmıştır. Dolayısıyla, adeta bir imparatoriçe gibi tasvir edilerek soyluluğu iyice vurgulanmıştır (Kiilerich: 2010, 186). Anicia Juliana ayrıca erken Bizans sanatında yaygın görülen, Yunanca kişileştirmeler ile çevrelenmiştir. Kişileştirmeler, Anicia'ya atfedilen özellikleri simgeler. Örneğin, sağ tarafında Yüce Gönüllülük(μεγαλοφυχία) elinde altın tutan bir çanta ile yer alırken, sol tarafında bir kitap tutan Sağduyu (φρόνησις), ortada ise Bilgelik (σοφία) yer alır. Cömertlik ve hamiliğini vurgulanırken diğer yandan bilgeliği de vurgulanmak istenmiştir (Canko, 2017: 50). Sanatın şükranını temsil eden bir kadın kişileştirme de Anicia'nın önünde saygıyla eğilmektedir (Connor, 2011: 164). Bu kişileştirmeler, hükümdar ile de ilişkilendirildikleri için, bu tasvirdeki kullanımları Juliana'nın soyluluğunu da vurgular.

Tasvire Anicia Juliana'nın baş harflerinden oluşan Yunanca bir akrostiş şiir de eşlik eder; Anicia'nın başının üzerinden başlamaktadır;

“İşte tüm iyi övgülerle, İmparatoriçem/Kraliçem (*basilissa*), Honoratõe sana ilahiler söyler ve seni över. Üyesi olduğun ailenin, Aniciusların yüce gönüllülüğü, tüm dünyaya yayılarak sana övgüler söyler. Çünkü sen, o göklere yükselen güzelliği, Tanrı’nın kilisesini inşa ettin.” (Connor, 2011: 164-165).

Şiirdeki ‘İmparatoriçe/Kraliçem’ ifadesi ile el yazmasındaki ile altın ve erguvan işlemler nedeniyle Anicia Juliana’nın bir imparatoriçe ile eşdeğer olarak gösterilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Kendini imar faaliyetlerine adanmış olmasından ve sanat hamiliğinden kaynaklanan farklı yönleri de vurgulanmıştır. Tüm detaylar incelendiğinde, bir imparatoriçe olmamasına rağmen Anicia Juliana’nın kendi soyunu öne çıkardığı ve soyluluğunu vurgulamak istediği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu eğilim, Polyuktos Kilisesi süslemeleri ve epigramında da gözlemlenir. Hükümdarlıklarına şahitlik ettiği ve soylu bir kökenden gelmeyen Anastasius, Justinus ve Justinianus’un aksine Anicia Juliana, son derece köklü bir imparatorluk soyundan geldiğini vurgulamak istemiş olabilir. Dizelerde yer aldığına göre Honoratõe halkının Anicia Juliana’nın övülerek ilahiler söylenmesi, Konstantinopolis kasabalarından biri olan Honoratõe’deki Tanrı Anası Kilisesi inşası ile ilgilidir. Anicia Juliana’nın Tanrı Anası Kilisesi’ne de banilik yaptığından ötürü, Honoratõe halkı bir teşekkür olarak bu kitabı sunmuş olmalıdır (Kiilerich, 2010: 171). Ancak Canko’nun da belirttiğine göre, yapılan bu el yazması ince işçiliği ve detaylı betimlemeleri nedeniyle, Honoratõe halkı tarafından yaptırılsa dahi Anicia Juliana maddi destek vermiş olmalıdır (Canko, 2017: 51).

Son bölümde detaylıca ele alacağımız, Anicia Juliana’nın en önemli banilik projelerinden biri olan Polyuktos Kilisesi, Bizans mimarisi ve sanatının en görkemli eserlerinden biridir. Kilisenin inşası, 524-527 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve yapı Konstantinopolis’in dini ve kültürel hayatında önemli bir yer edinmiştir (Harris, 2015: 78). Polyuktos Kilisesi, mimari tasarımı ve zengin dekoratif unsurları ile dikkat çeker (Evans, 2000: 85). Polyuktos Kilisesi’nin inşasında kullanılan lüks, pahalı malzemeler ve dekoratif unsurlar, yapının ihtişamını ve sanatsal değerini artırmıştır. Özellikle, mermer sütunlar, yapı elemanları, mozaikler ve duvar resimlerinin kiliseyi oldukça görkemli kıldığı bilinmektedir. (Browning, 1971: 95). Kalıntılar arasında en olağanüstü olanlar, üzerinde oyma yazıtlar olan saçaklık bloklardır (Connor, 2011: 161). Anicia Juliana, kilisenin inşası sırasında, dönemin en yetenekli sanatçıları ve zanaatkarları ile çalışmış ve kilisenin sanatsal açıdan en yüksek standartlarda tamamlanmasını sağlamıştır (Connor, 2011: 161). Justinianus Ayasofya’yı yeniden inşa ettirene kadar Konstantinopolis’in en görkemli kilisesidir (Maas, 1986: 32).

3.POLYEUKTOS KİLİSESİ

Polyeuktos Kilisesi bugün İstanbul'un göbeğinde diyebileceğimiz merkez bir lokasyonda, 1960'lı yıllarda bulunmuştur. Saraçhane semtinde yeni bir belediye binasının inşası için zemin hazırlayan buldozerler tuğla ve taştan büyük temellerle, mermer bloklarla karşılaşmışlardır. (Connor, 2004: 160) *Yunan Antolojisi*'nde korunmuş olarak günümüze ulaşan, Anicia Juliana'nın Polyeuktos inşasını ele alana uzun bir şiirin parçası olan mısralarının, bazı yapı taşlarının üzerine işlenmiş olduğu anlaşılınca bu mimari yapının Polyeuktos Kilisesi olduğu kesinleşmiştir. Martin Harrison liderliğinde kazılar devam ettikçe kilisenin nitelikleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Kilise 1010 yılındaki deprem neticesinde ve 1204 yılında şehri Latinlerin almasıyla ciddi hasarlar görmüştür örneğin Latin İstilasası ile Haçlılar tarafından Konstantinopolis'in yağmalanmasının ardından mermer bloklar çeşitli Akdeniz kentlerine gönderilerek, mimari yapılara eklenmiştir (Stroth, 2023, 5). Mimari parçalara İstanbul'daki diğer kiliselerde ve Venedik'teki San Marco Bazilikası'nda karşılaşmak mümkündür. (Mango, 2006: 84). Polyeuktos Kilisesi, ayrıca Theodosius Forumu'ndan geçerek Kutsal Havariler Kilisesi'ne kadar giden resmi geçit güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, Anicia Juliana'nın kendine ait sarayının yanında da bulunduğu düşünülen kilisenin, bulunduğu lokasyon oldukça önem taşımaktadır. Kutsal Havariler Kilisesi, Konstantinopolis'i kuran Constaninus'un tarafından, kendi mozolesini de içerecek şekilde inşa ettirilmişti. Bu kiliseye, diğer imparatorların yanı sıra daha sonra I. Theodosius'un gömülmesi, onun soyundan gelen Anicia Juliana için büyük bir önem taşımış olmalıdır. Bu bağlamda, Polyeuktos'un Theodosius Forumu'ndan geçerek, Theodosius'un mezarının bulunduğu giden kilisenin yolu üzerine yapılmış olması, ayrı bir propaganda malzemesi olabilir. Zira Theodosius Hanedanı'ndan imparatoriçe olan diğer kadınlar ya Roma'da ya da Konstantinopolis'teki bu Kutsal Havariler Kilisesi'nde

gömülmekteydiler. Ancak, imparatoriçe olamayan Anicia Juliana, gerekli niteliklere sahip olmadığından kendi gömüleceği yer olan Polyektos Kilisesi'ni inşa ettirmiştir (Connor, 2004: 170) (Res. 12).

Kilisenin adandığı Aziz Polyektos, Melitene yakınlarında bir yerleşim yerinde 9 Ocak 250 yılında şehit olan Romalı bir askerdir. (Harrison, 1986: 4) II. Theodosius'un eşi ve Juliana'nın atalarından İmparatoriçe Eudocia Polyektos Kilisesi'nin ilk halini yaptırmıştır; Tanrı uğruna canını veren bu şehidi onurlandırmak istemiş olmalıdır. Anicia Juliana'nın soyundaki diğer kadın banilerin de kilise yaptırdıklarını kaynaklardan biliyoruz. Ancak, Anicia Juliana'nın Polyektos'a adanmış bu kiliseyi tekrar inşa etmekteki amacı neydi? Anicia Juliana, kendi soyu ile övünen bir karakter olarak karşımıza çıkar. Soyluluğunu ön plana çıkarmak için kendisinden önce gelen Theodosius Hanedanı kadınlarının yaptırdığı işleri çok daha iyi bir yere getirmek ve adını duyurmaya çalışmak, amaçları arasında olmalıdır. Yapılan çalışmalara göre, Eudocia'nın yaptırdığı ilk kilise çok daha küçük bir planlı olarak tespit edilmiştir. Anicia ise, kendi gücünü ve soyluluğunu ön plana çıkarmak, ayrıca atasını geçmek için dönemin en büyük kilisesini inşa ettirmiştir.

3.1.Kilisenin Mimari Tarihi ve Polyektos Kilisesi'nin Önemi

Kilisenin bulunduğu noktadaki arkeolojik çalışmalar 3 Ağustos 1964'te başlamıştır (Harrison, 1986: 11). İlk yapılan çalışmalar, sondaj ve araştırmalardan ibarettir ve 24 Mayıs 1965'te arkeolog ekip başladığı çalışmalarda, 80 m² lik bir alan ve 8 metre derinlikte kazı çalışmalarına başlamıştır. 1964 ile 1969 yılları arasında yapılan arkeolojik kazı çalışmaları Arkeoloji Müzesi Eskiçağlar Bölümü ve Dumbarton Oaks işbirliği ile gerçekleştirilerek Martin Harrison ile Nezih Fıratlı eşliğinde kilisenin kalıntıları gün yüzüne çıkarılmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, yapının mimari süslemeleri ile yıkıntılar arasından tespit edilen yazıt, kilisenin banisini ve ismini çıkarmak için yeterli olmuştur. Kilisenin sadece az bir kalıntısı günümüze ulaşmış olsa da, çalışmalar sırasında yapının büyüklüğünü ve görkemini ispatlayacak planı ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin planını ortaya çıkaran Harrison, her kenarı yaklaşık olarak 52 metre olan kare bir anıt olduğunu, ana girişine merdivenlerle ulaşılabilirdiğini iletmiştir (Harrison, 1989: 134). Üzerinin kubbe ile örtülü olduğu düşünülür ve yalnızca merdivenin uzunluğu 5 metre olarak betimlenmiştir. İki sütun ile üç kemere bölünen, iki katlı olan bu yapı, dört adet eksedra barındırmaktadır. Polyektos Kilisesinin bu özellikleri ile bilinen ilk kubbeli bazilika olduğu düşünülmüştür. Ancak Jonathan Bardill tarafından yapılan araştırmalar neticesinde kilisenin kubbeli olarak değil, ahşap çatılı olarak yapıldığı ortaya konulmuştur (Bardill, 2006: 366).

Anicia Juliana'nın Aziz Polyektos Kilisesi'ni inşa ettirmesinin ardındaki motivasyon, sosyal statüsünü ve gücünü yeniden kazanma isteğinden kaynaklanmaktadır. Dönemin İmparatoru Justinus'un onun yeğeni Justinianus ve eşi Theodora'nın düşük sosyal tabakadan gelmiş olmaları, Theodosius soyundan gelen Anicia Juliana'nın gururunu kırmış olmalıdır (Raitt, 2011: 1-6). Bu nedenle, Anicia

Juliana, imparatorluğun en soylu ve zengin kadını olarak kaybolan gücünü ve etkisini geri kazanmak amacıyla böylesine görkemli bir kilise inşa ettirmiş olabilir. Carolyn Connor'a göre, bu kilise Anicia Juliana'nın yalnızca ailesini, namın, statüsünü anıtlıştırmak, dindarlığını ve cömertliğini sergilemek veya Justinianus'a rakip olmak amacıyla inşa edilmemiştir. Ayrıca, kendi istirahatgahını hazırlamak ve bu yapıyla tarihte kalıcı bir yer edinme amacıyla ölümsüzlüğe ulaşmak amaçlarının arasındadır. (Connor, 1997: 47)

Bulunan üst kalite mermer bloklar, küçük buluntular, dekoratif unsurlar ve buluntularda yer alan betimlemeler Anicia Juliana'nın zenginliğine ve kendisini yüceltme isteğine ışık tutar niteliktedir. Daha sonra, kilisenin mimari parçalarının diğer kilise ve camilerde de devşirme olarak kullanılmış olması, Polyeuktos Kilisesi'nin önemini ortaya koyar. Döneminin en gösterişli ve görkemli kilisesi olan, ancak yüzyıllar içinde yıpranan Polyeuktos'un parçalarının diğer yapılarda kullanılmasının nedeni, yeni yapılan kiliselere kutsallık katması, onları ilahi yönden güçlendirmesi olabilir. Diğer yandan, bu kilisenin parçalarının diğer yapılarda güç ve prestij gösterisi yapmak için kullanılmış olması da olasıdır. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'yle görkemli mermer parçalardan bir kısmı gemiler ile taşınarak, Venedik, Milano, Viyana ve hatta Barselona'da yapılarda kullanılmıştır. Osmanlılar tarafından Zeyrek Camii olarak devşirilen Pantokrator Kilisesi'ndeki minberde de Polyeuktos'tan gelme mermer parçaları olduğu düşünülür (Stroth, 2024: 5). Kilisenin parçalarının yüzyıllar boyunca devşirme malzeme olarak özellikle ve sıkça tercih edilmesi, kilisenin görkemini ve önemini vurgular niteliktedir.

Bazı görüşlere göre, Polyeuktos Kilisesi, kraliyet soyundan gelen Anicia Juliana'yı yüceltirken, aynı zamanda yapıldığı dönemdeki yeni hanedanının da gücünü de tartışmaya açık bir hale getirmektedir. Justinianus'un Konstantinopolis'teki imar faaliyetlerini imparatorluğun hazinesinden ve halkın vergilerinden karşılandığı bilinmektedir. Hatta zengin ve aristokrat kesimin mallarına el koyarak kendi imparatorluğun hazinesine aktardığı da bilinir. Stroth bu konuda, tarihçi Gregorius'un *De Gloria Martyrum* adlı eserinde, Anicia Juliana'nın Justinianus'un onun mallarına el koyamaması için, Polyeuktos Kilisesi'nin tavanını altın plakalarla kapladığından bahsettiğini aktarır. Rivayete göre, Justinianus, Anicia Juliana'nın zenginliğinden haberdar olduktan sonra, imparatorluk hazinesi için bağış yapmasını istemeye karar verir. Anicia, imparatoru oyalayarak, işçilerine kilisenin tavanını altınla kaplamalarını söyler. Hikayenin devamına göre, Justinianus büyük bir beklenti içinde Polyeuktos Kilisesi'ne gelir ve altınların tavanda plaka halinde yerleştirilmiş olduğunu görünce yaşadığı hayal kırıklığını gizleyerek Anicia'ya teşekkürlerini sunar ve yalnızca Anicia'nın küçük altın yüzüğünü alarak kiliseden ayrılır (Stroth, 2024: 9). Kutsala saygısızlık yapamayacak olan Justinianus, böylece Anicia'nın hem zenginliği hem de zekası karşısında yenilmiştir. Bu anekdot, kilisenin mimari tarihi açıdan ilgi çekici olmasının yanı sıra, Justinianus ile Anicia Juliana arasındaki çekişmeyi de ön plana çıkarmaktadır.

Ancak, aslında Anicia Theodosius soyundan gelmesinden dolayı her zaman zenginlik içinde yaşamıştır. Justinianus Polyektos Kilisesi'nin yapılışına şahit olarak, onun görkemini ve gücünü kışkırttığından ya da Procopius'un *Gizli Tarih*'te de bahsettiği gibi aç gözlü olduğu için gerçekten böyle bir girişimde bulunmuş olabilir. Ama bu rivayetin aksine, Anicia Juliana'nın 528 yılında öldüğü ve Justinianus'un 527 yılında tahta çıktığını düşünüldüğünde, Stroth'un da vurguladığı gibi, Anicia Juliana Justinianus'u yalnızca hükümdarlığının ilk yılında görebilmiş olmalıdır (Stroth, 2024, 7). Üstelik, Polyektos Kilisesi'nin yapım aşamasında da Justinianus'un imparator olmadığı unutulmamalıdır. Gregorius'un Konstantinopolis'i hiç ziyaret etmemiş olması ve bu rivayetin bahsedildiği tarihten çok sonra kaleme alınması da bu hikayenin güvenilirliğini tartışmaya açık hale getirir; hiç gerçekleşmemiş olması çok daha olasıdır. Ancak, kilisenin inşası ve Anicia'nın eski hanedana aidiyetini ön plana çıkaran bu epigram, banii Justinus ve yeğeni Justinianus'a siyasi ve sosyal bir rakip olarak da öne çıkarmıştır. Örneğin, ilk bölümde ele aldığımız gibi, Justinianus'un Sergius ve Bacchus Kilisesi'nin inşası sırasında Polyektos'u ve epigramını göz önünde bulundurmuş olma olasılığı vardır.

Cyril Mango ve Ihor Ševčenko'nun yaptığı araştırmalar, Polyektos'un Yunanca yazıtlarında *Yunan Antolojisi*'nde korunmuş olan uzun bir şiirin sözcüklerini tanımlamalarını sağlamış ve bu yazıtların, kilisenin Aziz Polyektos Kilisesi olduğunu kesinleştirmiştir (Mango ve Ševčenko, 1961: 243-247). Kilisenin naosundaki kemerler üzerinden başlayarak narteksinde ve atriumunda devam eden yetmiş altı dizelik şiir, kilisenin inşa süreci ve Anicia Juliana'nın hayatı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Epigramın ilk kırk bir dizesi, kilisenin içini dolanan bir şerit içinde nefin güneydoğu köşesinden başlayarak saat yönünde uzanarak nefin çevresindeki nişlerin kemerlerine ve kornişlere kazınmıştır (Harrison, 1989: 127). Kilisenin tarihlendirilmesi araştırmacılar tarafından kiliseye ait olan epigram değerlendirilerek yapılmıştır. Stroth'a göre, epigramda eşi Aerobindus'tan bahsetmediğinden, kilise 512 yılından sonra yani Aerobindus'un ölüm tarihinden sonra yapılmış olmalıdır. (Stroth, 2024: 20). Ancak, Anicia Juliana'nın için bu epigramı, kendisi ve kendi soyunun gücünü ön plana çıkarmak için yazdırdığı göz önüne alınırsa, Aerobindus'tan bahsetmemesi çok da beklenmedik olmayabilir.

3.2. Kilise Mimarisinde Uygulanan Propaganda

3.2.1. Kilise Süslemeleri

Kaynakların aktardığına göre, Polyektos Kilisesi'nin mimarisi ve süslemeleri dönemin diğer kiliselerine göre çok daha görkemlidir. *Yunan Antolojisi*'nde de yer alan epigramda, mermer ve cam süslemelerden, mozaik ve fresklerden, ametist kakmalardan bahsedilerek, kilisenin zengin dekorasyonuna da yer verilmiştir. Epigramın yanı sıra, arkeolojik buluntular da kilisenin çok iyi kalite ve ince bir işçilikle işlenmiş mermerlerle dolu olduğunu ortaya koymuştur. Mermerler üzerindeki motiflerin bir kısmı sadece

estetik unsur değil, aynı zamanda Anicia Juliana'nın soyluluğunu ve dindarlığını ön plana çıkaran semboller olarak karşımıza çıkar.

Örneğin, Roma sanatında daha önce gördüğümüz asma yaprağı motiflerine kilisenin süslemelerinde yer verilmiştir. Polyuktos'un pek çok yerinde kullanılmış olan asma yaprakları, Antik Çağ'da Şarap Tanrısı Dionysos ile bağdaştırılırdı Antik Çağ süslemelerinde karşılaştığımız asma yaprakları, kilisede Hıristiyanlaşmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyan kültüründe ekmek ve şarap, kutsal kabul edilerek ayinlerde yer verilmiştir. Canko, "*Bizans Prensesi Anicia Juliana'nın Baniliği ve Aziz Polyuktos Kilisesi*" makalesinde, şarabın İsa'da yaşamın yenilenmesini simgelediğini vurgular. (Canko, 2017: 59). Asma yaprakları ile Antik Çağ'dan günümüze gelen ve Hıristiyanlaşmış bu kültür sayesinde, ölümsüzlük ve tanrısallık fikirleri de ortaya koymak istenmiş olabilir. Anicia Juliana, kendi soyunu ve ailesinin soyluluğunu överken, banisi olduğunu bu mimari öğelerde kendi ölümsüzlüğünün altını çizmek istemiş olmalıdır. Yaptırdığı kilise ve hayır işleri ile tanrının gözüne girmeye çalışmak istemiş, bu çalışmalarla beraber hem kendi baniliğini yüceltmiş hem de kendi soyunun görkemini göstermiştir.

Tavus kuşu betimleri ise gerçek boyutlarında yapılmış, kilisedeki her nişin içinde kalıntılara rastlanmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında kilisenin içinde otuz adet tavus kuşu bulunduğu tespit edilmiştir. Her tavus kuşu kakma yeşil cam gözlere sahiptir ve gagasında bir nesne tutar şekilde konumlandırılmıştır (Connor, 2011: 162). Harrison ise her gagadan bir zincir sarkıtılmış olabileceğini düşünür. Hayvan ve kuş motiflerinin ilk örneklerinin Persepolis'te görüldüğünü ileten Harrison, yuvarlak biçimde oyularak betimlenmiş tavus kuşlarının en dikkat çekici özelliğinin Memphis'te yer aldığını söyler. Antikçağda tavus kuşu motifi Zeus'un karısı tanrıça Hera ile ilişkilendirilir. Kraliyet soyunu, imparatoriçeyi simgeler ve Roma kültüründe imparatoriçenin tanrısallaşmış halini de ifade etmektedir (Connor, 2004: 162). Hıristiyan mezarlarında ve lahitlerinde tavus kuşu sıklıkla betimlenmesinin nedeni ölümsüzlüğü amaçlamak, tanrısallığı ön plana çıkarmak, tanrı ile olan iletişimi öne sürmek olmalıdır. Tavus kuşunun ölümü ve dirilişi temsil etmesi ölümsüzlüğün bir simgesi haline gelmiş olmasıyla, Anicia Juliana, mezarının da yer alacağı bu kilisede tavus kuşlarına bolca yer vererek hem ölümsüzlüğünü hem de kendi imparator soyunu vurgulamak istemiş olmalıdır. Harrison, 1986:416).

Tavus kuşları Tanrı ile ilişkilendirildiğinden aynı zamanda Tanrı'nın ve yaratılışın güzelliğini de ön plana çıkarmaktadır. Özellikle, Hıristiyanlığın ilk yıllarında Tanrı'ya övgüler sunmak ve yaratılışın güzelliğini betimlemek için tavus kuşu betimlemeleri de kullanılırdı. Tavus kuşunun Polyuktos'ta bu kadar belirgin bir figür olarak karşımıza çıkması, kuşun her ilkbaharda tüylerinin dökülerek yenilenmesi aracılığıyla Paskalya dönemi, doğanın yenilenme gücü ön plana çıkararak hatırlatılmak istenmiş olabilir. Roma kültüründe tavus kuşlarının mezar anıtlarına yaptırdıkları arkeolojik çalışmalarda tespit edilmekle beraber, tavus kuşu figürü soyluluk göstergesi haline gelmiştir. Anicia Juliana, kendi soylu kökeni ve ailesini bu şekilde ön plana çıkarmak istemiş olmalıdır. Yine, bu kuş türünün başka bir betimiyle Viyana

Dioscorides el yazmasında karşılaşılmıştır. Anicia Juliana'nın baniliğini yaptığı bu el yazmasının ilk sayfasında yer alan tavus kuşu motifi, kilisenin betimlemeleri ile birleştirildiğinde, tavus kuşunun Anicia Juliana'nın bir imzası ya da bir sembolü olduğunu düşündürür (Connor, 1999:509). Epigramda da yer verilmiş olan tavus kuşu, 65-76 dizeleri arasında betimlenmiştir. Tavus kuşlarının ve asma yapraklarının yapının mimari elementlerine işlenmesi, Polyuktos'u eşsiz kılan unsurlardan biridir. Geleneksel olduğu düşünülen, Roma kültürüne ait bu betimlemeler, Polyuktos için alışılmadık dışında tasvir edilmesi nedeniyle Sasani sanatından etkilenildiğini düşündürür (Stroth, 2024: 42).

3.2.2. İç Alınlıkta Bulunan Epigram

Kilisenin yapı elemanlarına kazınan epigram, *Yunan Antolojisi*'nde yer alan, Kutsal Martyr Polyuktos Kilisesi başlığındaki epigrama olan benzerliği nedeniyle Ihor Ševcenko tarafından fark edilerek, Cyril Mango eşliğinde tespit edilmiştir¹⁶. 76 satırdan oluşan epigramın Anicia Juliana'nın bizzat kendisi tarafından yazıldığına dair görüşler de mevcuttur (Fındık, 2023: 91). Nefin saçaklığında 1.-41. dizeler, narteksin dışında ise 42.-76. dizeler bulunmuştur. Günümüze ulaşan yazılı bloklar kilisenin iç kısmından gelmektedir ve şiirin ilk yarısına ait parçaları barındırmaktadır (Whitby, 2006: 160). Loeb Classical Library serisindeki *The Greek Anthology I*'de yayınlanan metin ve İngilizce çevirinin yanı sıra, Martin Harrison'ın "The Excavation at Saraçhane" adlı eserinde de yayınladığı epigram Yunanca aslından İngilizce'ye çevrilmiştir.¹⁷ Tezin bu bölümünde, epigram, yer yer Silentiarius'un *Ayasofya Betimlemesi* ile kıyaslanarak incelenecektir. Böylece Anicia Juliana ve Justinianus'un kendilerini bani olarak sunma şekillerinin hangi yönlerden benzediği ve ayrıştığına değinilecektir.

İlk 10 dizede, epigram İmparatoriçe Eudocia'dan bahseder. Tanrı'yı onurlandırma arzusundan ve ilahi ilham ile Polyuktos'a bir tapınak inşa etmesinden bahsederken, Anicia Juliana'yı ön plana çıkarmaya başlar. Anicia Juliana'ya verildiği iddia edilen ilham, Pavlus Silentiarios'un *Ayasofya Betimi*'nde de karşımıza çıkar: "Bu yüzden seninle birlikte O, yasalar koyup, kentler kurduğunda, tapınaklar diktiğinde, silaha sarıldığında, gerekiyorsa ve silahları bırakmayı buyurup çatışmaları yatıştırdığında...." Justinianus'un yapmış olduğu mimari restorasyonları, fetihleri ve kurduğu kentleri meşrulaştırmak üzerine kurulan bu betim, Tanrı'nın ilhamının, daha da önemlisi Tanrı'nın kendisinin Justinianus ile birlikte olduğuna işaret etmektedir.¹⁸ Polyuktos epigramının 5. dizesinde "...O bunu başaramadı, bir imparatoriçenin nesi eksik olabilir ki" diye söylemiyle Eudocia'nın bir imparatoriçe olarak maddi ve manevi imkanlara sahip olduğundan, ilahi ilham ile Polyuktos Kilisesi'ni inşa etmeye

---

¹⁶ Epigramın Loeb edisyonu ve çevirisi için bkz W. R. Paton, (Çev.) (1916), *The Greek Anthology I*, Cambridge: Harvard University Press, s.8-10. Eser, ayrıca Martin Harrison tarafından, tezde zikredilen makalesinde İngilizce'ye çevrilmiştir. Kısmi bir Türkçe çevirisi S. Çelik (2022), *Bizans Şiir Antolojisi*'nde de mevcuttur; ss. 79-81.

¹⁷ Bu çalışma kapsamında epigram, Martin Harrison'ın İngilizce çevirisinden Türkçe'ye çevrilerek değerlendirilmiştir.

¹⁸ Mabeyinci Pavlos (2018), *Ayasofya'nın Betimi*, (Çev. Samih Rifat), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, ss. 31-35.

başlamışından, ancak arkasında çok daha iyi bir dekorasyonun (süslemenin) nasıl yapılacağını bilen bir aile bıraktığından bahseder. Bu dizede kilisenin süslemelerinin Anicia Juliana tarafından ne kadar iyi yapıldığının girişi yapılmış, ayrıca atası İmparatoriçe Eudocia'yı geçtiğini vurgulanmıştır: bani olarak imparatoriçe olan atasını gölgede bırakmıştır. Özellikle, 10. ve 20. dizede, Anicia Juliana'nın Polyeuktos Kilisesi'ni, Eudocia'nın yaptığından nasıl çok daha büyük yaptığını ve bu şekilde atalarının görkemini artırdığından bahsedilir. Anicia, kendi atalarını yüceltme aracı olarak bu büyük inşa projesi Polyeuktos Kilisesi'ni yaptırmış ve kendi gücünü de kilisenin görkemi ile ortaya koymuştur.

Epigram, başından itibaren Anicia ve soyundan bahsederek öncelikle Eudocia ve Anicia'nın atalarını överek başlar; Anicia'nın dindarlığa önem verdiğini, anne ve babasını yücelttiğini, Polyeuktos'a layık bir ev yaptığını iddia ederek devam eder. İdeolojik olarak Anicia Juliana, Polyeuktos'u bir güç gösterisi, varlığını koruma çabası ve ölümsüzleşme kaygısı ile yaptırmış olmalıdır. Bu epigram Anicia'yı atalarının izinden giden dindar bir kadın olarak tasvir ederken, Silentarius ise Ayasofya şiiirinde, Justinianus'tan, onu neredeyse Tanrı yerine koyarak övgülerle bahseder, "Senin o olağanüstü mucizelerinin bir işareti de ey yüce İmparator, tüm kentin sana ve senin tapınağına duyduğu büyük sevgi...." Justinianus'un soylu bir ailesi olmadığı ve soyu ile övünemeyeceği için, bir saray siparişi olan bu övgü dolu betimlerde, Justinianus adeta Tanrı ile bir tutulmuştur (Rifat, 2018: 32). Bu, ayrıca Justinianus'un hükümdar olarak Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olmasından kaynaklanır. Anicia ise soyunu vurgular, ancak kendisini tanrısal ilham alan sıradan bir kul olarak gösterir.

Sonraki dizelerde (20.-30. Dizeler) Anicia'nın anne ve babasının, Anicia tarafından yapılan işlerle daha da şereflediğini, daha da yüceltiklerinden bahseder. Böylece Anicia, kendi soyunu iyice ön plana koyarak, yaptığı işleri yüceltmektedir. Dizeler, yaşayan tüm insanlığın Anicia'nın yapmış olduğu işleri bildiğini ve konuştuğunu iletir. Bu abartılı anlatım biçimi, Anicia'nın imparatoriçe olmamasına rağmen güçlü ve soylu bir karakter olarak halk tarafından tanındığı ve onaylandığını apaçık gözler önüne sermeyi amaçlar. İyi işlerin asla gizli kalmadığını, erdemli işlerin unutulmadığını anlatır. Böylece Anicia'nın iyi işlerinin her zaman insanlar tarafından hatırlanacağı mesajı verilir, bu şekilde dindarlığı ve banılığı sayesinde arzu ettiği ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Diğer yandan imparatorun soyuna değinmeyen Silentarius, Justinianus'un askeri başarılarından bahsederek de onu övmektedir. Justinianus'a "*Sadece silah kuşanıp, sayısız barbarı köle etmedi kralımız, kargısıyla kalkanlarını delip, eğilmez boyunlarını senin dizginlerinle eğmedi yalnızca ve yetinmedi adaletinin boyunduruğunu korkunç kılmakla onlara....*"¹⁹ sözleriyle övgüler yağdırır. Ayasofya ve Polyeuktos'un banileri olan bu iki figür, dindarlık için benzer şekillerde övülseler de, Anicia'nın yaptığı işler ile Justinianus'un bir imparator olarak yaptığı işler bambaşka anlamlar taşır. Dolayısıyla, Justinianus sadece bir bani olarak değil, bir hükümdar ve komutan olarak da yüceltilir.

---

¹⁹ Mabeyinci Pavlos (2018), Ayasofya'nın Betimi, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi: 36.

Polyeuktos epigramının 30. ile 40. dizeleri arasında, şu ifadeler yer alır:

Sen bile nasıl olduğunu bilmiyorsun Tanrı'ya adanmış pek çok evi senin ellerin yaptı, Yalnızca sen dünyada sayısız tapınak inşa ettin, her zaman Tanrı'nın hizmetkarlarına saygı gösterdin. Soyunun ayak izlerini (yaptığı işleri) takip ederek ölümsüz ve her zaman dindarlığın yolunda olan bir aileye doğum yaptı (soyunu devam ettirdi.) (Harrison, 1986: 6)

Bu mısralar, Anicia Juliana'nın sadece Polyeuktos'a değil pek çok dini yapıya banilik yaptığını vurgularken, yine dindarlığına da işaret etmektedir. Anicia'nın baniliği Tanrı'ya bağlılığı ile bütünleştirilirken, onun aksine *Ayasofya'nın Betimi*'nde Justinianus, neredeyse bir Tanrı kadar olarak övülür. “*Bu da senin mucizenden biri olsun: Sayısız mucizenle her şeyi aşmış o yapıtı betimlemeye kalkışan bu şiir, dünyaya senin sayende gelsin! Senin o olağanüstü mucizelerinden bir işareti de, ey yüce Kral, tüm kent in sana ve tapınağına duyduğu büyük sevgi...*” (Rifat, 2018: 31-35) Şair, adeta Tanrı'nın mucizelerinden bahseder gibi Justinianus'un Ayasofya'yı inşa ettirmesinden bahseder. Justinianus Silentiarius tarafından bu yolla meşrulaştırılmış ve kutsallaştırılmıştır. Justinianus tanrısallaştırılırken, Anicia ise kendi epigramında Tanrı'ya bağlılığı ile ön planda olan Hıristiyanlık dinine bağlı bir prenses olarak karşımıza çıkar.

40. dizeden sonra “*Constantinus'tan sonra onun eserini süsleyen, Theodosius'un kutsal altın ışığından ve pek çok atanın kraliyet soyundan sonra, birkaç yıl içinde ailesine layık ve hakettiğinden de fazla layık olan Juliana'nın eserini söyleyebilmek için hangi koro yeterlidir?*” dizeleriyle (Harrison, 1986: 7), Anicia Juliana'nın Constantinus'un Konstantinopolis'ini, kiliselerini ve yaptığı işlerle süslemesi konu edinilmiştir. Soylu ailesine layık işler yapan Anicia, birkaç yıl içinde Polyeuktos Kilisesi'ni yaptırmasıyla da değerli bir iş başardığını bir kez daha vurgulamak istemiştir. Sadece atalarını değil, şehrin kurucusu ve Hristiyanlığı imparatorluğa yayan İmparator Constantinus ile ilişkilendirilen Anicia Juliana, böylece yine imparatorluk soyunu hatırlatır. Buna karşın Justinianus asil bir soydan gelmediği ve tahtı amcası Justinus'tan devraldığı için, *Ayasofya'nın Betimi* boyunca Justinianus'un soyunu öven bir detayla karşılaşmak güçtür.

“*Zamanı fethetmiş, Süleyman'ın bilgeliğini aşmış, çağların anamayacağı Tanrı'yı anmak için zengin bir işçilik ve zarif bir ihtişamla bir tapınak inşa etmiştir....*” (Harrison, 1986: 7) dizelerinde Anicia Juliana'nın zamanı fethetmesi, kısa bir zamanda bu kadar büyük bir iş başarması ile ilgilidir. Süleyman'ı aşmak o döneme kadar dünyanın en büyük ve görkemli yapısı Kudüs Tapınağı'nı geçmek anlamına gelmektedir. Dizelerde Anicia'nın Kudüs Tapınağı'ndan çok daha görkemli bir yapı inşa ettiği ima edilmektedir. İlk bölümde ele aldığımız gibi, Süleyman'ı aşma fikri sonraki kaynaklarca Justinianus'un Ayasofya'yı inşasıyla da bağdaştırılmıştır. Her iki figür de Bizans edebiyatında yerleşmiş olan Süleyman ve tapınağını referans almışlardır; ancak Justinianus'un söylediği rivayet edilen ‘Seni aştım, ey Süleyman!’ bilhassa sözlerinin Anicia'ya yönelik olması çok olası değildir. Bu, Süleyman ve tapınağını aşma fikrinin altıncı yüzyılda yaygın bir söylem olmasından kaynaklanmaktadır.

50. -60. Dizeler arası:

Nasıl da köklü temeller üzerinden yükseliyor, uzanıyor yukarı, yarışıyor adeta yıldızlarla! Nasıl da doğudan batıya kadar uzanıyor, her iki yönde de tarif edilemez bir ışıkla parlarken! Kilisenin nefi iki taraftan da çevrilmiş sütunlar üzerine yükselen sarsılmaz sütunlarla; taşıyorlar o altın saçan duvağın ışınlarını (Çelik, 2022: 81).

Bu dizelerin başından itibaren şiir artık kilisenin mimarisine odaklanır, kilisenin görkemi anlatılır. Yıldızlarla yarışıyor kavramı, kilisenin oldukça yüksek bir yapı olmasını kastediyor olmalıdır. Bu abartılı betim, kilisenin büyüklüğünü ve görkemini vurgular. Işığa yapılan vurgu hem yapının güzelliğine hem de içinde barındırdığı tanrısal nura bir atıftır. Altın saçan duvağın ışınları ifadesi, tavanın altın mozaiklerle kaplama olduğuna bir referans olabilir. Aynı zamanda, çok sonra Tourslu Gregorius'un altınların tavana yapıştırılarak Justinianus'tan kaçırılması hikayesini de ilginç bir şekilde çağrıştırır (Çelik, 2022: 85)

65. dize ve sonrası:

Bir ozan yüz adet gözle donanıp, Zephyrus melteminin ayak izlerinden gitse; her yönden çeşitli sanat harikalarıyla kuşatılıp, uçtan uca hikayelerle bezeli bu parlak eve baksa, görür holün sonunda, yukarıdaki kutsal resimlerin harikasını. Bilge Constantinus'un nasıl putlardan kaçıp, Tanrı düşmanlarının ateşini söndürüp, nasıl da uzuvlarını suyla arındırıp, Teslis'in ışığını bulduğunu. Juliana, ebeveynlerinin ruhu ve kendi hayatı, şimdiki ve gelecek kuşaklar için, bin bir zahmetle işte böyle bir iş başardı (Çelik, 2022:81).

Yüz adet gözle donanmış ozan betimiyle, kilisenin içinde tasvir edilen tavus kuşları kastedilmektedir. Her yönden çeşitli sanat harikalarıyla kuşatılmak ise Anicia Juliana'nın kilisenin içindeki dekoratif unsurlara ve tasvirlere gönderme yapmaktadır. Kilisenin içindeki tasvirler dair neredeyse hiç bilgimiz olmamasına rağmen, bu dizeler yapıda Constantinus'un Hristiyanlığı kabul edişini ve vaftizini gösteren mozaik veya fresklerin olduğuna işaret eder. Bu tasvirin betiminden hemen sonra Anicia Juliana ve ailesinin dindarlığı, soyunun Hristiyanlık dinine bağlılığını vurgulanır (Çelik, 2022: 85).

Sonuç olarak Anicia Juliana'nın Polyeuktos Kilisesi'ne işlettiği bu epigram, Pavlus Silentarius'un *Ayasofya Betimi*'ni akıllara getirir. Polyeuktos Kilisesi'nin epigramında Anicia Juliana ve soyu nasıl övüldüyse, Silentarius tarafından da Justinianus aynı ölçüde övülmüştür. Theodosius hanedanına mensup bir prenses olarak dünyaya gelen Anicia Juliana, ailesinin soyunu kanıtlamak, soyluluğunu devam ettirdiğini vurgulamak ve dönemin imparatoru Justinus tarafından kurulan ve Justinianus tarafından devam ettirilen yönetimi eleştirerek kendini ön plana çıkarmak için bu epigramı hazırlatmış olmalıdır. Her bir dizesinde ayrı bir ideolojik vurgu yapan epigramda, Justinianus'un ismi geçmese de yaptığı soyluluk vurgulamaları ile yaşanan çekişmeyi kapalı perdeler arasından gösterir. Theodosius'un soyundan gelen son hanedan üyesi olarak Anicia bu epigramla, döneminin çağdaşı İmparator Zeno, Anastasius ve Justinus'a karşı sergilemiş olduğu soy üstünlüğünü yansıtır.

SONUÇ

Bizans döneminde kadınlar, Erken Hıristiyanlık ve erken Bizans dönemlerinde banilik faaliyetlerinde bulunmuşlar ve pek çok sanat eserinin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Banilik faaliyetleri ve kilise inşa süreçleri genellikle imparatoriçeler tarafından yürütülürken, Theodosius ve Valentinianus Hanedanları'ndan gelen Anicia Juliana güçlü ve soylu bir kadın karakter olarak karşımıza çıkar. Anastasius'un ölümü ile başa geçen, önemsiz bir aileden gelen Justinus ve Justinianus yönetimi devralırken, Anicia Juliana baniliği ile kendini ve köklü soyunu ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Ayasofya'nın yeniden inşasından önce Konstantinopolis'teki en güzel ve görkemli kilise olduğu düşünülen Aziz Polyeuktos Kilisesi ve bu yapıya işlenen epigram, bu bağlamdaki en önemli projesidir.

Anicia Juliana'nın çağdaşı olan Justinianus, *Renovatio Imperii* ideolojisinin bir parçası olarak banilik faaliyetlerinde bulunmuş, en önemlisi Ayasofya olan çok sayıda görkemli kilise yaptırmış, şehirler kurmuş, köprü, kemer, hamam gibi yapılar da inşa ettirmiştir. Sergios ve Bacchus Kilisesi için sipariş ettiği epigram ve özellikle Silentiarius'un *Ayasofya Betimi*, Anicia Juliana için yazılan epigramla karşılaştırıldığında ortaya ilginç kıyaslar çıkar. Örneğin, Silentiarius Justinianus'u bir hükümdar ve bani olarak yüceltir, yer yer tanrısallaştırır, ancak soyuna hiç değinmez. Buna karşın, Anicia Juliana'nın soyluluğu ve soylu ataları sıklıkla epigramda vurgulanmıştır. Justinianus'un veya Anicia Juliana'nın yaşadığı dönemde hüküm sürmüş diğer imparatorların epigramda adı geçmez, ancak yapılan bu sık

vurgular, okuyucuyu karşılaştırmaya ve bu farklılığı ortaya çıkarmaya iter. Yönetimde yer almayan Anicia Juliana, kendi soyunu överek ön plana çıkarırken, Justinianus ve oluşturduğu yeni hanedanlık soylu olmaması nedeniyle arka plana itilir. Ailesinin eski gücünün yerinde olmamasına rağmen, dönemin imparatorundan çok daha asil olduğunun propagandası epigramın neredeyse her dizesinde kendisine yer bulur.

Kaynaklardaki Anicia Juliana ve Justinianus hakkındaki pek çok rivayetin asılsız olduğu, Anicia Juliana'nın imparatorun hükümdarlığının ilk yılında vefat ettiği güncel çalışmalar tarafından ortaya konulmuştur. Ancak, iki figür birbirlerinin projelerinden haberdardır ve her ikisi de eski ve yeni hanedanın temsilcileri olarak kendilerini banilikleriyle yüceltmeye çalışmışlardır. Juliana'nın Polyeuktos Kilisesi Justinianus Hanedanı karşısında onun köklü soyuna vurgu yaparken, Justinianus kendisini ve hanedanının çok sayıda büyük mimari projeyle ölümsüzleştirmek ve meşrulaştırmak istemiştir. Ayrıca, her iki figürün de kiliseleri için epigram ve şiir sipariş etmeleri ilginç bir paralel oluşturur. Anicia Juliana'nın baniliği Justinianus'un banilik faaliyetleriyle karşılaştırılarak incelendiğine, ortaya ilgi çekici bir kıyas çıkar.

ANTİK KAYNAKLAR

Mabeyinci Pavlos (2018), *Ayasofya'nın Betimi*, (Çev. S. Rifat), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Marcellinus (1995), *Chronicle of Marcellinus*, (Çev. B. Croke), Leiden: Brill.

Procopius (1914), *History of the Wars: Book I and II*, (Çev. H. B. Dewing), Londra: William Heineman, New York: The Macmillan Co.

Procopius (1914), *History of the Wars: Book III and IV*, (Çev. H. B. Dewing), Londra: William Heineman, New York: The Macmillan Co, 1914.

Procopius (1994), *Yapılar (Birinci Kitap)*, (Çev. E. Özbayoğlu), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Procopius (2008), *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (Çev. O. Duru), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Procopius (2021), *Savaşlar Üzerine (Birinci Kitap)*, (Çev. T. Günaydın), İstanbul: Post Yayınevi.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Alchermes, J.D. (2005), "Art and Architecture in the Age of Justinian", Maas, M. (Ed.) *The Cambridge Companion to Age of Justinian*, Cambridge University Press, Cambridge: 343-375.
- Athanassiadi, P., Frede M. (Ed.), (2002), *Pagan Monotheism in Late Antiquity*, Oxford: Oxford University Press.
- Ando, C. (2000), *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*, California: University of California Press.
- Baker, G.P. (2002), *Justinian: The Last Emperor*, New York: Cooper Square Press.
- Baker, K.M. (2013), The Anicia Juliana Codex: A Product of Cultural Inheritance and Appropriation in 6th Century Byzantium, Yüksek Lisans Tezi, Oklohama Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü.
- Bardill, J. (2000), "The Church of Sts. Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees", Talbot, A. M. (Ed.), *Dumbarton Oaks Papers*, 54, Washington: Dumbarton Oaks: 1-11.
- Bardill, J. (2006), "A New Temple for Byzantium: Anicia Juliana, King Solomon and the Gilded Ceiling of the Church of St. Polyeuktos in Constantinople", Bowden, W., Gutteridge, A., Machado, C. (Ed.), *Social and Political Life in Late Antiquity*, Leiden: Brill Publishers, 339-370.
- Barker, J. W. (1966), *Justinian and the Later Roman Empire*, Madison-LondRA.: University of Wisconsin Press.
- Bell, P. (2013), *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management and Mediation*, Oxford: Oxford University Press.
- Boeck, E. (2021), *The Bronz Horseman of Justinian in Constantinople*, Chicago: DePaul University Press.
- Breytenbach, C., Tzavella E. (2022), *Early Christianity in Athens*, Leiden: Brill.
- Brown, P. (1995), *Authority and The Sacred: Aspects of the Christianization of The Roman World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. (2017), *Geç Antikçağ Dünyası*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Browning, R. (1971), *Justinian and Theodora*, New York: Praeger Publishers.
- Brubaker, L., Touger, S. (Ed.), (2013), *Approaches to the Byzantine Family*, Farnham: Ashgate.
- Burgerdijk, D., Ross, A., (Ed.), (2018), *Imagining Emperors in the Later Roman Empire*, Leiden: Brill.

- Canko, D. M. (2017), "Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Banılığı ve Aziz Polyektos Kilisesi", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2: 47-63.
- Canko, D. M. (2019), *Bizans Sanatında Kadın*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Cattel, R. B. (1978), *The Scientific of Factor Analysis in Behavioral and Life Science*, New York: Plenum.
- Connor, C. L. (1999), "The Epigram on the Church of Hagios Polyektos in İstanbul and Its Byzantine Response", *Byzantion*, 69: 479-527
- Connor, C. L. (2011), *Bizans'ın Kadınları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Croke, B. (2005a), "Procopius' Secret History: Rethinking the Date". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 45: 405-431.
- Croke, B. (2005b), Justinian's Constantinople, Maas, M. (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press: 60-81.
- Croke, B. (2006), "Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus", *Dumbarton Oaks Papers* 60: 25-63.
- Croke, B. (Ed.), (2021), *Roman Emperor in Context Theodosius to Justinian*, Londra: Routledge.
- Croke, B. (2021), "Justinian, Theodora and the Church of Saint Sergius and Bacchus", Croke, B. (Ed.), *Roman Emperors in Context*, Londra: Routledge: 25-63.
- Çakmakçı, Z. (2017), "Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler ve Kültürel Yaşama Etkileri", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15//1: 775-800.
- Çelik, S. (Ed. &Çev.), (2022), *Bizans Şiir Antolojisi 4.-15. Yüzyıllar*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Dunn, G.D. (2009), *The Christian Networks of the Aniciae: The Example of the Letter of Innocent I to Anicia Juliana*, Turnhout: Brepols.
- Erbilgin, S. H. (2010) *Theodosios Hanedanı'nda Kadın Banilerin Etkinlikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, E.G. (2016), "Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakhos Kilisesi) Cankurtaran'da Tarihin Simgesi", *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 1-9.
- Evans, J. A. (1984), "The Nika Rebellion and the Empress Theodora", *Byzantion*, 54: 380-382.

- Evans, J. A. (2000), *The Age of Justinian*, Londra: Routledge.
- Evans, J.A. (2002), *The Empress Theodora*, Austin: University of Texas Press.
- Evans, J. A. (2005), *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*, Santa Barbara: Greenwood.
- Eyice, S. (1994), “Küçük Ayasofya Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, 146-147.
- Fındık, A. (2023), Bizans Uygarlığında Kadın Baniler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fowden, G. (1994), Constantine, Silvester and the Church of S. Polyeuctus in Constantinople, *Journal of Roman Archaeology*, 7 :274-284.
- Freely, J., Çakmak, A. S. (2005), *İstanbul'un Bizans Anıtları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Friell, G., Williams S. (2000), *The Rome Did Not Fall*, Londra: Routledge.
- Garland, L. (1999), *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium A.D. 527-1204*, Londra: Routledge.
- Goldberg, L. R. (1990), “An Alternative Description of Personality: The Big-Five Factor Structure”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59: 1216- 1229.
- Güngör, M. (2017), “Yahudi Dini Hayatında Süleyman Mabedi”, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 1: 54-78.
- Haldon, J. F. (2003), *Byzantium in The Seventh Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 17–19.
- Haldon, J. F. (2005), “Economy and Administration: How Did The Empire Work?”, Maas, M. (Ed.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press, 28-59.
- Haldon, J. F. (2008), *The Social History of Byzantium*, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Harl, K.W. (2001), *Byzantine: A.D. 498-1282*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Harris, J. (2007), *Constantinople: Capital of Byzantium*. Londra ve New York: Continuum.
- Harris, J. (2015), *The Lost World of Byzantium*, Londra: Yale University Press.

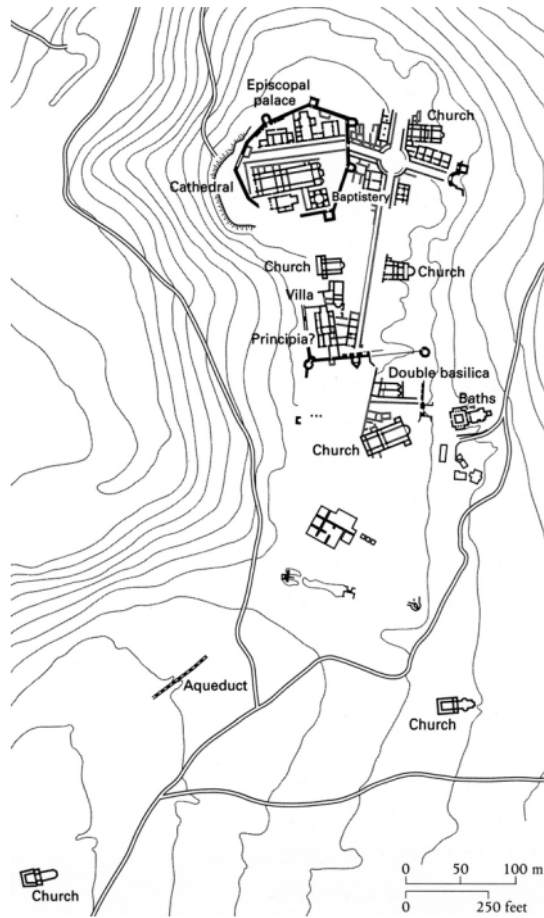
- Harrison, M. (1986), *Excavations at Sarachane in İstanbul*, Princeton: Princeton University Press.
- Harrison, M. (1989), *A Temple for Byzantium: The Discovery and Excavations of Anicia Juliana's Palace Church in İstanbul*, Austin: University of Texas Press.
- Herrin, J. (2004), *Women in Purple: Rulers of Medieval Byzantium*, New Jersey: Princeton University Press.
- Herrin, J. (2013), *Unrivalled Influence*, New Jersey: Princeton University Press.
- Humpfress, C. (2005), "Law and Legal Practice in the Age of Justinian", Maas, M. (Ed.), *Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press: 161-184.
- Holum, K. (2005), "The Classical City in the Sixth Century", Maas, M. (Ed.), *The Cambridge Companion to Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press: 87-112.
- James, L. (Ed.), (2010), *A Companion to Byzantium*, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Janick, J., Stolarczyk, J. (2012) "Ancient Greek Illustrated Dioscoridean Herbals: Origins and Impact of the Juliana Anicia Codex and the Codex Neopolitanus", *Not Bot Horti Agrobi* ,40/1: 09-17.
- .Jeffreys, E., Haldon, J., Cormack, R. (Ed.) (2009), *Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford: Oxford University Press.
- Jeffreys, E., Jeffreys, M., Scott, R. (Ed.) (2021), *The Chronicle of John Malalas*, Heiden: Brill.
- Kaçar, T. (2009), *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kaçar, T. (2010), "Doğu Roma dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Justinianus", *Colloquium Anatolicum IX*: 307-332.
- Kalavrezou, I. (2003) , *Byzantine Women and Their World*, New Haven: Yale University Press.
- Kaldellis, A. (1997), "Agathias on History and Poetry", *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 38: 295-306.
- Kaldellis, A. (Ed. & Çev.) (2006), *The Byzantine Family of Michael Psellos: Mothers and Sons, Fathers and Daughters*, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Kaldellis, A. (2013), "The Making of Hagia Sophia and the Last Pagans of New Rome", *Journal of Late Antiquity*, 6: 347-366.

- Kaldellis, A., Sinissoglou, N. (2021), *Bizans'ın Entelektüel Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kayra, O. (2023, 19 Ağustos), “Archeologists Made a Remarkable Discovery in Kosovo: Evidence That The Great Byzantine Emperor Was of Dardanian Origin “, *Arkeonews*, <https://arkeonews.net/archaeologists-made-a-remarkable-discovery-in-kosovo-evidence-that-the-great-byzantine-emperor-was-of-dardanian-origin/> (Erişim tarihi: 21 Mayıs 2024).
- Kiilerich, B. (2010), “The Image of Anicia Juliana in the Vienna Dioscurides: Flattery or Appropriation of Imperial Imagery?”, *Symbolae Osloenses* 76:1, 169-190.
- Koder, J., Stouraitis, I. (2012), *Byzantine War Ideology Between Roman Imperial Concept and Christian Religion*, Vienna: Austrian Academy of Sciences Press.
- Krautheimer, R. (1974), “Again Saints Sergius and Bacchus at Constantinople”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 23: 251-253.
- Kunkel W. (1966), *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*, Oxford: Oxford.
- Lobur, A. J. (2008), *Consensus, Concordia and The Formation of Roman Imperial Ideology*, Londra: Routledge.
- Maas, M. (1986), “Roman History and Christian Ideology in Justinianic Reform Legislation”. *Dumbarton Oaks Papers*, 40: 17-31.
- Maas, M. (Ed.), (2005), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Maas, M. (2005), “Roman Questions, Byzantine Answers, Contours of the Age of Justinian”, Maas, M. (Ed.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press: 3-27.
- Maas, M. (2010), *Reading in Late Antiquity*, Londra: Routledge.
- Maguire H. (1987). *Earth and Ocean: The Terrestrial World in Early Byzantine Art*, Londra: University Park Press.
- Mainstone, R. J. (2001), *Hagia Sophia: Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church*, New York: Thames and Hudson.
- Mango, C. (1951), “Byzantine Inscriptions of Constantinople: A Bibliographical Survey”, *American Journal of Archaeology*, 55: 52-66.

- Mango, C. (1962). "Materials for the Study of the Mosaics of St Sophia at Istanbul", *Dumbarton Oaks Papers*, 8: 63-66.
- Mango, C. (1972), *The Art of the Byzantine Empire 312-1453*, Toronto: University of Toronto Press.
- Mango, C. (1972), "The Church of Saint Sergius and Bacchus at Constantinople and the Alleged Tradition of Octagonal Palatine Churches", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 21: 189-193
- Mango, C. (1985), *Byzantine Architecture*, New York: Rizzoli.
- Mango, C., Vickers, M., Francis, E. D. (1992), 'The Palace of Lausus at Constantinople and Its Collection of Ancient Statues', *Journal of the History of Collections*, 4/1: 89-98.
- Mango, C. (Ed.), (2002), *The Oxford History of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press.
- Mango, C. (2021), *Bizans-Yeni Roma İmparatorluğu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marinis, V. (2022), "Sacred Dimensions: Church Building and Ecclesiastical Practice", Bassett, S. (Ed.), *The Cambridge Companion to Constantinople*, Cambridge: Cambridge University Press, 180-199.
- Meier, M., Montinaro F. (Ed.) (2021), *A Companion to Procopius of Caesarea*, Leiden: Brill.
- Mitchell, S. (2015), *A History of the Later Empire 284-641*, New Jersey: Wiley- Blackwell.
- Morrison, C. (2021), *Bizans Dünyası*, İstanbul: Ayrıntı.
- Neary, D. (2017), "The Image of Justinianic Orthopraxy in Monastic Literature", *Journal of Early Christian Studies*, 25: 119-147.
- Neil, B., Garland, L. (Ed.) (2016), *Questions of Gender in Byzantine Society*, Londra: Routledge.
- Neville, L. (2019), *Byzantine Gender*, York: ARC Humanity Press.
- Papaioannou, S. (2021), (Ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- Parnell, D. A., Steward, M. E. (Ed.) (2002), *The Routledge Handbook on Identity in Byzantium*, Londra: Routledge.
- Parnell, D. A. (2017), *Justinian's Men, Careers and Relationship of Byzantine Army Officers 518-610*, Londra: Macmillan Publishers.

- Paton, W. R. (Çev.) (1916), *The Greek Anthology* 1-6, Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.
- Pitarakis, B. (2010), *Hippodrome: A Stage for Istanbul's History*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.
- Potter, D. (2015), *Theodora*, Oxford: Oxford University Press.
- Roger, W. (Çev.) (1916), *Loeb Classical Series: The Greek Anthology I*, Capps. E., Page, T. E., Rouse, W. H. D. (Ed.), Londra: William Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons.
- Sarris, P. (2006), *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarris, P. (2011), *Empires of Faith: The Fall of Rome to the Rise of Islam 500-700*, Oxford: Oxford University Press.
- Sarris, P. (2023), *Justinian Emperor, Soldier, Saint*, Londra: Basic Books.
- Sevcenko, I. (1985), *Three Byzantine Literatures: A Layman's Guide*, *The Journal of Modern Hellenism*, Brookline: Hellenic College Press.
- Sevcenko, I. Mango, C. (1961), "Remains of the Church of St. Polyeuktos in Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 15: 243-247.
- Stroth, F. (2024), *The Church of St. Polyeuktos at Constantinople*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Underwood, P. A. & Hawkins, E. J. W. (1961), "The Mosaics of Hagia Sophia at Istanbul: The Portrait of the Emperor Alexander", *Dumbarton Oaks Papers*, 15: 189-217.
- Viezure, I. (2009), *A Study of Theopaschism From the Council of Chalcedon to Age of Justinian*, Doktora Tezi, Toronto, University of Toronto.
- Whitby, M. (2006), "The St. Polyeuktos Epigram a Literary Perspective", Johnson, S. F. (Ed.), *Greek Literature in Late Antiquity: Dynamism, Didacticism, Classicism*, Austin: Ashgate: 159-187.
- Yıldırım, K. (2020) *Bizans Mimarisinde Oktagon Plan Tipi: İstanbul Azizler Sergios ve Bakkhos Kilisesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HARİTALAR

Harita 1: Justiniana Prima Kenti. 6. Yy.

Alchermes, J.D. (2005), "Art and Architecture in the Age of Justinian", Maas, M. (Ed.), *The Cambridge Companion to Age of Justinian*, s. 356.

RESİMLER

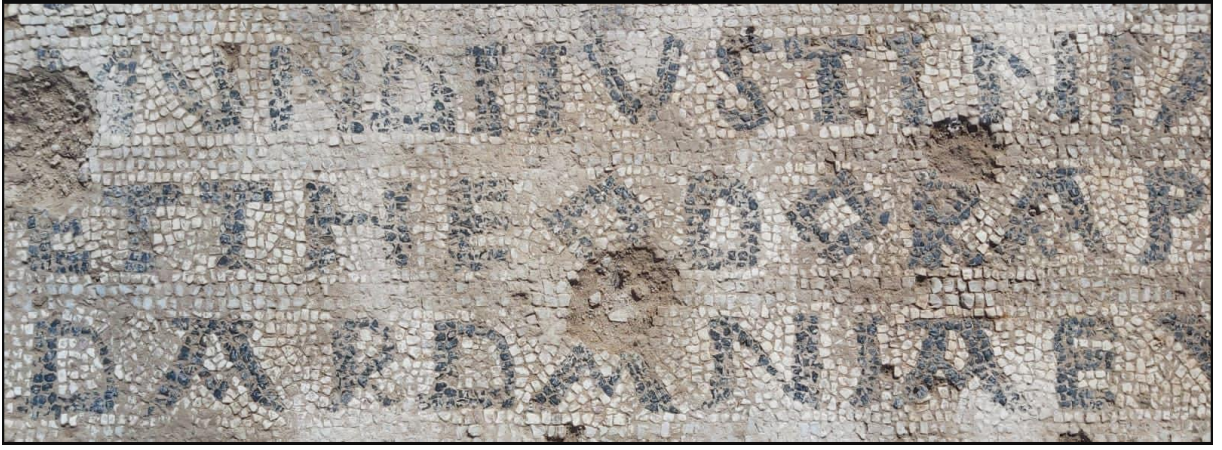
Resim 1: İmparator Justinianus (527-565) Konstantinopolis darphanesi, Ön yüz, portresi ¾ dönük tasvir edilmiş Justinianus, inci diademi ile birlikte; Arka yüz, Ayakta duran melek tasviri, sağ elinde haç tutar ve sol elinde globus ve haç tutar. 527-538. AV Solidus. Sear 137.

[https://www.coinarchives.com/bac00229ca36f950bcab702d53386885/img/heritage/61426/image23010.j](https://www.coinarchives.com/bac00229ca36f950bcab702d53386885/img/heritage/61426/image23010.jpg)

pg

Resim 2: Ayasofya mozaïği, Merkezde kucağında İsa'yı tutan Meryem Ana ve solunda Justinianus, Ayasofya'yı Meryem Ana'ya sunarken betimlenmiş, Sağında ise Constantinus, Konstantinopolis'i sunuyor.

Resim 5: Justiniana Secunda (Ulpiana)'da bulunan yazıt.

Monumental Inscription Sheds Light on Emperor Justinian's Dardanian Origin at Ulpiana - Prishtina Insight

Resim 6. İmparator Justinianus, Başpiskopos Maximianus, muhafızlar ve imparatorun mahiyeti.

Bizans'ın Unutulmaz Aşıkları: Theodora ve Jüstinyen – ANAMED (ku.edu.tr)

Resim 7: İmparatoriçe Theodora ve Mahiyeti

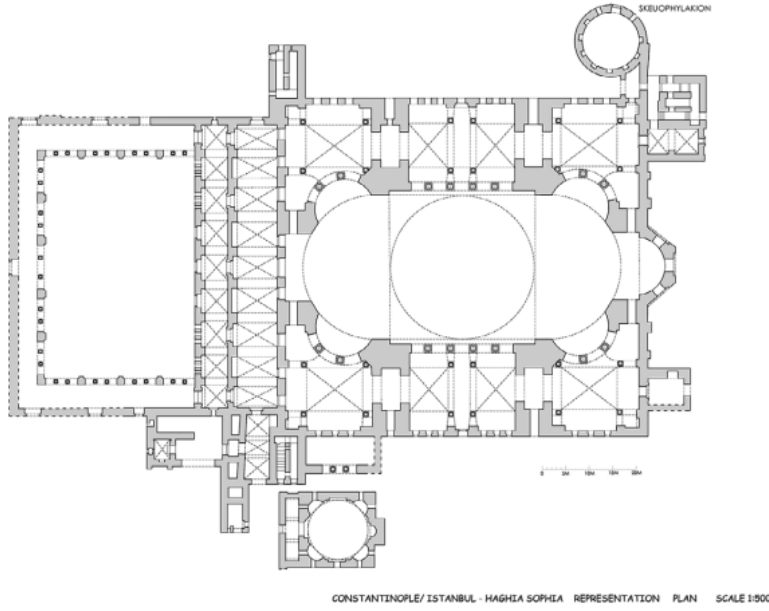
Bizans'ın Unutulmaz Aşıkları: Theodora ve Jüstinyen – ANAMED (ku.edu.tr)

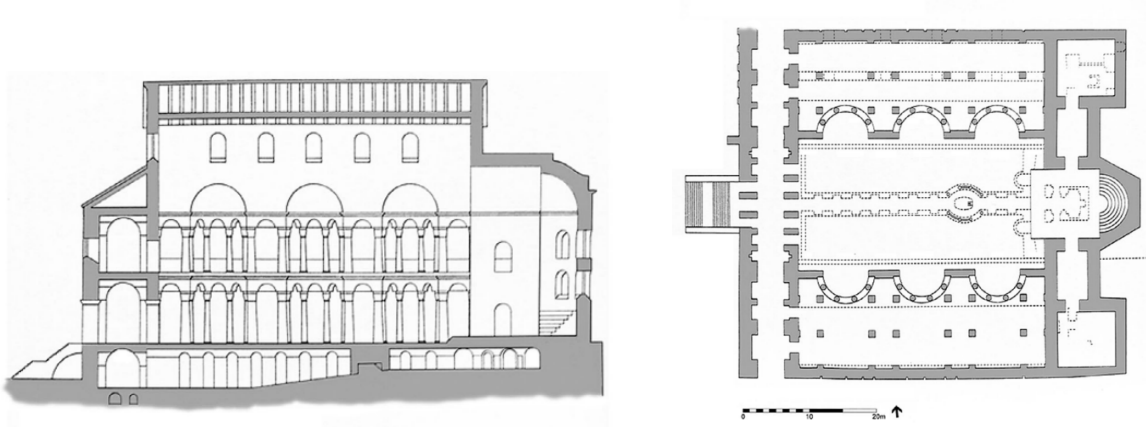
Resim 8: Sergius ve Bacchus Kilisesi. Günümüzde Küçük Ayasofya Cami olarak kullanımdadır. Erdoğan, E.G. (2012), “Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakhos Kilisesi) Cankurtaran’da Tarihin Simgesi”, Istanbul Journal of Social Sciences, 2012, Sayı 2.

Resim 9: Sergius ve Bacchus Kilisesi sepet biçimli sütun başlıkları. Justinianus ve Theodora monogramları görülmektedir. Erdoğan, E.G. (2012), “Küçük Ayasofya Camii (Sergios ve Bakhos Kilisesi) Cankurtaran’da Tarihin Simgesi”, Istanbul Journal of Social Sciences, 2012, Sayı 2.

Resim 10: Ayasofya planı. 527-532. Krautheimer R. (1984), Early Christian and Byzantine Architecture, New Haven-Londra, fig. 164

Resim 11: Polyeuktos Kilisesi plan ve kesiti Marinis, V. (2022), *Church Building and Ecclestial Practice*, s. 183.

Resim 12: Anicia Juliana'nın 6. Sayfadaki tasviri. Viyana Dioskorides El Yazması. Österreichisches Nationalbibliothek Viyana, Avusturya. Baker, K.M. (2013), *The Anicia Juliana Codex: A Product of Cultural Inheritance and Appropriation in 6th Century Byzantium*, Yüksek Lisans Tezi, Oklohama Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, s. 115, Fig. 7